

**2016 - 450 jaar beeldenstorm,
2017 - 500 jaar reformatie ...**

Menen, een sprong terug in de tijd

Illustratie voorblad :

Het oude wapenschild van Menen

Het oudste wapenschild van Menen- hetzelfde als dit van de heerlijkheid Meenen, die vanaf 1351 de stad Meenen is geworden- dat bekend is, staat afgebeeld op het stadszegel van 1568.

Dit stadszegel draagt drie rode kepers op zilveren veld.

Links leunt tegenaan, met aureool om het hoofd, St. Jan Baptiste (Johannes De Doper), gehuld in den wimpel.

Omheen het zegel leest men: Civitatis Menenensis 1568.

(met dank aan Guy Desloovere)

We leven hier en nu, in het jaar 2016.

Sinds 2014 kijken we veelvuldig terug op de periode van 100 jaar terug, de periode waarin WO I hier op de streek lelijk huis hield. Vanmorgen (15/4/2016) las ik nog dat er gisteren in Langemark restanten van 19 gesneuvelde soldaten opgegraven werden bij werken. Britten, Duitsers, Canadezen... broederlijk over grenzen van herkomst bijeen in de Vlaamse klei...

Onze regio zag de eeuwen door vele veldslagen uitgevochten worden.

Één van die woelige periodes was de 16de eeuw.

Hoe zag onze regio er toen uit?

Wat gebeurde er?

Wat weten we over die tijd? ...

Rekening houdend dat de geschiedenis steeds door de overwinnaars geschreven werd, nodig ik u uit om een blik te werpen op het wel en wee van de mensen (o.a. te Menen) van een paar eeuwen geleden...

Inhoudsopgave

Menen	4
“Administratief”	4
Bestuur in vogelvlucht :	4
Ligging.....	5
Leven en werken.....	5
De laken- en linnennijverheid.....	6
Andere ambachten	7
Schuttersgilden	7
De rederijderskamers	7
Het onderwijs.....	8
Joris Wybo.....	8
Menen en de reformatietijd.....	9
Algemeen.....	9
Wat weten we over de Wederdopers / het Anabaptisme te Menen?	12
Verspreiding	13
De wind steekt op	14
1566 tot de beeldenstorm.....	14
De Beeldenstorm	15
Graaf van Egmond.....	17
Menen onder Alva september 1567 tot 1573.....	18
Menen in barre tijden.....	20
“Kerken onder het kruis”	22
De Inquisitie	22
Titelmans	24
Plakkaten	24
Migratie	27
Emigratie	28
Emigratie naar Nederland	29
Invloed van de immigratie	30
Joos(t) van Meenen.....	31
Emigratie naar Duitsland	32
Emigratie naar Engeland.....	32
Ten slotte... ..	34

Menen

“Administratief”

De oudste gegevens over Menen zijn te vinden in een oorkonde van 1087 waarin het toponiem 'Menin' aangehaald wordt.

Dit document bewijst het bestaan van een nederzetting, waar toen reeds een kerk stond. Men sprak er over: 'het altare de Menin'. Bisschop Radbode droeg het patronaatsrecht op het altaar van Menen af aan de abdij van Hasnon, een Benediktijnerstichting (Saint-Amand-les-Eaux, département du Nord, Frankrijk). De abdij mocht haar eigen kandidaat als pastoor van Menen voordragen aan de bisschop van Doornik en kreeg ook inspraak in het parochiale leven. Menen bleef kerkelijk van 1087 tot 1801 onder het bisdom Doornik.

Menen lag politiek gezien in het graafschap Vlaanderen, naderbepaald in de kasselrij Kortrijk, behorend tot het kwartier van Gent. De kasselrij was in vijf roeden verdeeld: roede van Harelbeke, van Tielt, van Deinze, van de dertien parochies en de roede van Menen.

De roede van Menen – met Menen als hoofdplaats van het plaatselijk bestuur - was verder onderverdeeld in Menen stad en Menen-buiten of de 'prochie' van Menen, t.t.z. Geluwe, Dadizele, Wevelgem, Bissegem, Heule, Lendeledede en fracties van de parochies Moorseele, Gullegem, Izegem 'met zijne laten', Emelgem en Kachtem die voor de rest onder kasselrij Ieper vielen.

Door het octrooi van Filips de Goede van augustus 1463 kregen de baljuw en de zeven schepenen van Menen het recht van volledige rechtspraak¹. Als uitwendig teken had de stad het recht galgen² op te richten³ of een schandpaal op markt bij het schepenhuis te hebben. In de benoemingsbrieven van de hoogbaljuws van Menen stond uitdrukkelijk bepaald dat zij zonder de toelating van de Raad van Vlaanderen of de Rekenkamer te Rijsel⁴ geen minnelijke schikking mochten afsluiten voor moord, doodslag, verkrachting, straatroof, valsmunterij, diefstal en opstand tegen de vorst."

Ze hadden ook de bevoegdheid besluiten en wetten uit te vaardigen om de goede orde en welzijn van zijn ingezetenen te handhaven. Het burgerlijk recht werd meestal door schepenen en hoogbaljuw uitgesproken, bijvoorbeeld bij religieuze misdrijven⁵, misdrijven tegen personen, zedenmisdrijven, vermogensmisdrijven.

De roede van Menen werd in 1587 in opdracht van Filips II (Spanje) en in 1646 in opdracht van Lodewijk XIV (Frankrijk) kortstondig van Kortrijk losgemaakt, ze wordt hierdoor een aparte kasselrij onder direct toezicht van de raad van Vlaanderen.

Bestuur in vogelvlucht :

De stad, die uit de heerlijkheid van Menen gegroeid is, kreeg door de loop der eeuwen en naargelang de politieke - militaire toestand een wisselende overheid gaande van :

- de adellijke familie 'van Menen' (11de - eind 13de eeuw),
- de graven van Vlaanderen⁶
- de hertogen van Bourgondië⁷ (1384-1482),
- de Habsburgers (1482-1555),

---

¹ T.t.z. kleine burgerlijke die vb. konden leiden tot een boete van een paar pond parisis tot opsluiten, aan de schandpaal, ophanging, onthoofding, radbraken, koken, verbranden, levend begraven, brandmerken, oor afsnijden, of hand afhakken, geselen, verbannen, martelen etc.

² op de weg naar Roeselare buiten de stad

³ nog vernieuwd in 1789, vernield in 1793

⁴ de hoogbaljuw na Menen legde een ambtseed af aan het centrale gezag in de Rekenkamer te Rijsel. De tweede ambtseed legde hij af in de handen van de schepenen en de mannen van het Leenhof. Hij zwoer trouw aan de vorst en de katholieke kerk..."

⁵ het lichtvaardig zweren of het oneerbiedig spreken over God en zijn heiligen

⁶ in 1288 neemt Gewijde van Dampierre Jan van Menen zijn rechten af, zijn goederen werden verbeurd- en als grafelijke eigendom verklaard. Menen krijgt een baljuw - 15de eeuw),

⁷ in Wevelgem word de uitdrukking 'Bourgogne laten waaien' t.t.z. zich weinig aantrekken van de verfransende wetgeving van Bourgondië dat veraf ligt en zijn eigen belang dienen, nog steeds gebruikt.

- de Spaanse koningen (1555-1668),
- de koningen van Frankrijk (1668-1706) met een Intendant van de Franse koning die als koninklijke afgezant het militair bestuur van de stad waarnam,
- Oostenrijk (1706-44),
- onder Lodewijk XV (1744-48) Frankrijk,
- 1748-89 terug onder Oostenrijk,
- Brabantse Omwenteling 1789-94,
- onder de Franse republiek 1794,
- 1796-1804, onder Frans keizerrijk 1804-1814,
- onder Willem I (Nederland) 1814-1830...

Ligging

Menen ontstond op het snijpunt van het verkeer⁸ van Torhout, Brugge naar Rijsel, Dowaaï, Kamerijk, Saint-Quentin en Atrecht, de weg Gent-Ieper⁹ en de rivier de Leie met de oeverweg naar Kortrijk.

Een gunstige gelegen economische plaats maar ook een militair strategisch punt met de Leie als grensrivier tussen het koninkrijk Frankrijk en het graafschap Vlaanderen, respectievelijk kasselrij Rijsel, met de burcht Halewijn (gesloopt kort na 1583) net over de Leie, en de kasselrij Kortrijk, waardoor Menen uiteindelijk na de gebeurtenissen van 1566 van een open stad tot een vestingstad uitgroeit.

In september 1566 worden maatregelen genomen om de veiligheid te verhogen, de vijf stadsingangen -Bruggestraat, Kortrijkstraat, Rijselstraat, Ieperstraat en Wervikstraat- worden met poorten afgesloten, de muren eromheen worden verstevigd en er komt ook een wachtpost. Er komt een gemeentelijke artillerie, op de kerktoren staat men op uitkijk. Vanaf 25 december wordt ook een nachtwacht ingesteld om de veiligheid van de inwoners te verzekeren.

In Januari 1567 komt het bevel van de graaf Egmond dat de burgers niet langer thuis wapens mogen bezitten, ze moeten ze op 28-30 januari in de handen van de magistraat brengen¹⁰, Montigny brengt in 1578 de eerste versterkingen aan.

Leven en werken

Reeds op 9 juni 1351 verordende Lodewijk van Male, heer van Menen, per oorkonde dat de inwoners van Menen een lakennijverheid¹¹ mochten oprichten m.a.w. de toelating laken te produceren, te verhandelen, keuren uit te vaardigen, vrijheid van export kregen en afgewerkte producten op andere markten mochten aanbieden¹² en voortaan een jaarlijkse en een wekelijkse markt mochten houden, dus een stimulans voor de plaatselijke economie. Menen werd van heerlijkheid tot de rang van stad verheven.

De groei en bloei gaat echter met hoogten en laagten gepaard die vaak met de internationale politiek te maken hebben: begin XVde eeuw doet zich overal een sterke achteruitgang van de lakennijverheid voor. Menen kan zich wel handhaven maar kreeg rond 1450 een zware terugval.

In 1488 werd de stad met verwoesting gestraft door Maximiliaan van Oostenrijk, drie vierden van de stad werd platgebrand.

Menen had in de periode 1488-1493 fel onder het oorlogsgeweld te lijden, stad en streek lagen voor jaren plat. Toch kreeg men tot rond 1560 een relatief herstel.

De stad zelf was anno 1516 een nederzetting met open karakter en een twintigtal straten. Bij de voornaamste was een gesloten bebouwing ontstaan, in de stadskern bevonden zich een 425-tal huizen,

⁸ We mogen de snelheid van de verplaatsingen uit die tijd niet onderschatten; een brief in Antwerpen gepost bereikte, Gent, Brussel of Rijsel in één dag. Een wekelijkse koerierdienst naar Spanje en Italië deed er tussen 2 à 3 weken over. Goederen van Antwerpen waren binnen tien dagen in Keulen.

⁹ Steden met jaarmarkten

¹⁰ Pas in 1860 wordt Menen terug een open stad

¹¹ Het vervaardigen van wollen laken was de belangrijkste tak van nijverheid in Vlaanderen in de Middeleeuwen.

¹² mits een betaling van 4 pond parisis per laken aan de heer van Menen

hofsteden en boerderijen, naast de Leiepoort, de molens, het hospitaal¹³, de St - Vedastuskerk, de Sint-Janskapel¹⁴ naast de linkerzijbeuk van de Sint-Vedastuskerk gescheiden door een klein straatje en front op de Rijselstraat, de pastorie en het H. Geesthuis (armenzorg) ¹⁵.

De laken- en linnennijverheid

In 1500 werkten 112 meesterwevers of drapiers in Menen zowat de helft van hen was ook betrokken in het fabricageproces: wolkammers, spinners, volders, meters, zeghelaers... ze vervaardigden 'laken' uit Engelse of Spaanse wol, daardoor leden ze onder de prijsstijging of beperkte aanvoer (vb. 1562-63) van de Engelse wol, en de moeilijke tijden.

Het noodlot sloeg toe in 1548 ¹⁶: een hevige brand vernielde 570 van de naar schatting 700 woningen van de stad. Het stadsbestuur kreeg een octrooi om allerlei taksen te heffen om de situatie te verlichten (1548 tot 1560, verlengd tot 1566) en leende 6400 pond per 1 augustus 1548, bij drie kooplieden te Brugge.

Het stadsbestuur leende geld voor heropbouw van huizen (50 personen van 1549 tot 1553) en aankoop van nieuw materiaal zoals aan 50 wevers (6 pond voor de aankoop van een weefgetouw, totaal 51 weefgetouwen) en 21 volders (later 3 bij) voor een totaal van 71 volkommen).

De vernieuwing gebeurde heel snel, 80 weefgetouwen waren aan de brand ontsnapt en op korte tijd haalde men opnieuw het aantal (180) van voor de brand. Toch verloor de lakennijverheid snel haar betekenis voor de stad. Er werd nog slecht één baal Spaanse en 811 Engelse wol ingevoerd in 1560-61¹⁷. De opstand in de Nederlanden, met de economische ineenstorting vanaf 1566, betekende het einde.

De laatste drapeniers verlieten de stad in 1577-78, na de inval van Montigny in 1578 was de Gilde verdwenen.

De linnennijverheid bloeide reeds in de 14de en 15de eeuw, maar was tot in het midden van de 16de eeuw grotendeels buiten de steden gevestigd.

Menen was één van de stapelplaatsen in de kasselrij Kortrijk. Plaatselijke kooplieden kochten de goederen op bij de wevers en exporteerden ze of ze waren tussenpersonen tussen de productie en de stedelijke markt.

De linnennijverheid kon niet zonder de bleekindustrie. Menen heeft vanaf 1453 een blekerij gelegen in de Wervikstraat.

De steden probeerden een concentratie van de handel binnen de muren te krijgen via markten vb. linnenmarkt van Menen werd in 1570 gesticht ¹⁸. Aansluitend moest men meer blekerijgronden voorzien langs de Kortrijkstraat bij de Leie. Economisch werd een verbinding tot Antwerpen gezocht, waarheen een bode het vervoer verzekerde¹⁹.

---

¹³ Eerst als passantenliedengasthuis, waar kooplieden, militairen maar vooral pelgrims op weg naar Compostella om een devotie-, boete-, of strafbedevaart te ondernemen onderdak vonden, later gekend onder Sint-Jorishospitaal, ontstaan in de 13de eeuw, herbouwd 1416. Bijna volledig vernield door de beeldenstormers in augustus 1566 en herbouwd.

¹⁴ oudste kerkgebouw van de stad, misschien zelfs de eerste van bij de stichting, werd in 1454 hersteld en diende speciaal voor de eredienst van de lakengilde. Deze kapel wordt in 1706 aan de gereformeerde eredienst toegewezen en wordt hierdoor de 'Geuzekapelle' genoemd.

¹⁵ stichting door de hertog van Bourgondië bevestigd op 15 december 1466.

¹⁶ in de brand werd ook het grootste deel van het schepenhuis vernietigd, van de archieven van voor 1548 blijft alleen de charters over. Voor de rest gingen in de periode 1560-1783 nog heel wat archieven verloren in de opeenvolgende oorlogen met hun rooftochten".

¹⁷ gaat in dalende lijn met dieptepunt 1569: 39 lakenwevers/ 114 balen verwerkt. 1568 nog 50 lakenwevers en 382 balen. Tussen 1570 en 1574 weer beter (54- en 314) vanaf 74/75 terug slechter (51- en 176).

¹⁸ Deze markt ging vlug achteruit van 2160 stuks in 1571/1572/ in 1576/1577 nog 1300 stuks. Vanaf 1584 werd geen markt meer gehouden. In 1588 werd tevergeefs, een poging gedaan de markt terug te openen.

¹⁹ Deze contacten naar Antwerpen en het noorden toe boden later vluchtmogelijkheden

Andere ambachten

Brouwers met als patroon Sint-Arnoldus, waren ook een sterk vertegenwoordigd ambacht ²⁰. In 1524 waren te Menen 104 vrije brouwmeesters. Zij kregen in 1510 de erkenning van hun beroepsvereniging en vrije afzetmogelijkheden - octrooi van alleenrecht van het brouwen van bier voor de roede van Menen. Het bier was ook zeer geliefd in de kasselrij Rijsel. De brouwerijen brachten een deel van de vroegere rijkdom terug.

Deze gilde²¹ leverde vb. de burgemeesters Gerard de Clerck 1566, schepen in 1567, Willem van Ackere 1567/1568.

Daarnaast kwamen ook de meester-beenhouwers ²² de bakkers, herbergiers, hoteliers e.a. voor.

Schuttersgilden

In de 16de eeuw was Menen rijk aan de Sint-Jorisgilde met de kruisboogschutters, "arbaletiers" (reeds in 1429 vermeld),

de Sint-Barbaragilde (musketschutters "arquebusiers" gesticht op keure van Keizer Karel V (op 14 april 1545),

de Sint-Sebastiaangilde (handboogschutters, "archers" (reeds in 1466 genoemd, bloeiend in 1560).

De rederijkerskamers

Die staken elkaar de loef af: de 'Lichtgeladen' of 'van de vijf wonden Jezus Christi', de 'Cruysbroeders' of de 'Vroen' (Wijzen), de 'Mooren' of de 'Wildemans' en de 'Barbaristen' of ook de ' Ghesellen van den rhetoricke van Meenene '

De Barbaristen deden mee aan het landjuweel te Gent in 1539. Ze behaalden er met 'De roeringhe sgheests betughende den pays met Godt' een beschouwend spel, de twaalfde plaats op de negentien deelnemers...

Het ging er om een 'spel van zinne' (met lering) rond het probleem van de onafwendbare dood. In het kort geeft het spel het volgende antwoord: "de christen kan de ware troost voor het sterven in de bijbel vinden, wanneer hij open staat voor het leven van de geest. Het laatste houdt ook in, dat hij de geestelijke bedoeling, de allegorie verstaat". Echt uitgesproken belangstelling voor het kerkelijk leven komt er niet in voor. Men slaagt erin aan de opdracht te voldoen zonder kans op moeilijkheden.

Deze spelen verschenen in augustus zonder problemen, pas in oktober werden ze als "vol slechte en verkeerde leerstellingen en misleidingen, helemaal neigend naar de Lutherse opinie" gezien.

Het boek werd op de index geplaatst.

Te Brugge kreeg men verbod op toneelopvoeringen in 1535 en dichterbij vanaf 24 december 1535 te Kortrijk verbod op vertonen van zinnespelen, refrainen voor te dragen of liederen te zingen die niet vooraf door de wet waren ingezien.

Op 10 juli 1540 kwam het algemene keizerlijk verbod op alle spelen die betrekking hadden op Schrift en Sacramenten, regels en wetten van de Kerk.

Het belang van de rederijkerskamers ligt in het feit dat ze naast het opvoeren van toneelvoorstellingen, inrichten van feesten, opluisteren van processies, stoeten e.a. uitgroeiden tot echte kunst- en debat-groepen, waar de opkomende burgerij, de actuele problemen naar voor brachten.

Was hun opzet allereerst 'stichtend' toch durfden zij kritisch hun maatschappij te bekijken ook vanuit het religieuze; vasten en aflaten worden op de korrel genomen, net als de levenswijze van de geestelijken.

---

²⁰ Water werd bijna nooit gedronken, louter om hygiënische redenen, het was in het algemeen besmet.

²¹ Onder hen vond men ook aanhangers van de 'nieuwe religie'.

²² meldt in 1560 nog 15 verkoopstallen in de vleeshalle die jaarlijks aan evenveel Meenense beenhouwers verhuurd worden.

Het moraliserende refrein van de rederijkers gaf uiting aan een religieuze beleving en aan maatschappij kritiek, het gaf aan wat er leefde. Zo komen in het refrein van Kortrijk uit 1539 reactie op de vervolgingen.

In de zestiger jaren klom hun stem zo luid dat de kamers op verschillende plaatsen een verbod van bijeenkomst kregen.

Te Menen hadden in 1560 een "concours dramatique" en in 1561 "esbatement ende lesen" plaats onder toezicht van de kerkelijke en burgerlijke overheden omdat met er weet van had dat verschillende leden de nieuwe doctrine genegen waren.

Naast de "ghesellen van de rhetorike" vindt men reeds in de XVde eeuw de "ghesellen van den kerke" die speelden de liturgische drama's op grote feesten van de kerk b.v. Pinksteren.

Het onderwijs

Het onderwijs kende in Menen een bloei vanaf de 16de eeuw, deze tijden brachten een uitbouw van Latijnse scholen²³ en colleges.

Met had een groeiende nood aan klerken en bekwame mensen voor de handel, waarbij de overheid toezicht wou houden op wat er geleerd werd en de kerk de 'juiste leer' primair stelde.

Een precair, evenwicht werd gevonden: het stadsbestuur patroneerde de school. De school zorgde ervoor dat de kerkdiensten verzorgd werden (zoals de zang) en er was toezicht op de geestelijke motivatie van de leraars en op het godsdienstig karakter van de lessen.

Voor de stad was een school binnen de muren een grote aantrekkingskracht, een goede 'scholaster' met naam en faam werd aangezocht, hij bepaalde immers het programma van de school en stond in voor de tucht onder de leerlingen. Zijn invloed was dusdanig dat leerlingen mee veranderden van school als de scholaster vertrok.

Om toch enige invloed te hebben op deze positie kreeg hij meestal slechts een contract van één jaar. Anderzijds kon de scholaster op die manier ook zelf gemakkelijker ingaan op een aanbod.

Op het programma stond de verplichte zang (zie boven), grammatica: het beheersen van de cultuurtaal (Latijn), retorica: de kunst van het juist spreken, juist schrijven en een studie van de literatuur (vooral Cicero). Het lezen van de volkstaal bleef beperkt tot het lager onderwijs.

Het feit dat velen konden lezen en schrijven bracht de nieuwe geschriften en de bijbel binnen bereik, Geoffrey Parker²⁴ stelt dat Doornik met Antwerpen en West-Vlaanderen waar zoveel scholen waren, een centrale rol gespeeld hebben in de religieuze oppositie ten opzichte van Filips II. Vaak leidde boekenwijsheid in de zestiende eeuw tot Calvinisme.

Joris Wybo

Één van de scholasters te Menen²⁵ is Joris Wybo die in de periode 1553 tot 1556 (langer?) te Menen les gaf.

Joris Wybo alias Georgius Wybotius of Sylvanus, of meester Joris de Vlamynck, werd geboren in Pittem omstreeks 1530. Vermoedelijk was hij de zoon van de baljuw, rederijker, Jacob Wybo.

---

²³ Kortrijk had reeds een 'hoge scole' of 'Latijnse scole' van de XIIIde eeuw af; Pieter Titelmans was aan deze kapittelschool verbonden alhoewel hij er 'als Groot Inquisiteur zelden aanwezig kon zijn'. een document in beweert dat Pierre de Paepe (Papius) de latijnse school van Menen startte in 1537, zeker is dat dit tussen 1537 en 1542 gebeurde.

²⁴ tegen 1549 hadden minsten 14 steden in de provincie Vlaanderen een college, men verbaasde zich over de belesenheid van dit volk. In het bisdom Doornik vond men in 1569 op de 141 parochies slecht drie waar niemand was om basisonderwijs te geven.

²⁵ Misschien hebben de toenmalige schepenen hierbij een invloed gehad. Voor periode 1552-1556 vinden we de volgende namen van schepenen die later veroordeeld worden: Willem Coerten, J. Bellechiere, Pierre de Clerck, Jean Carboneel, Pierre de Carpentier.

In 1550 (reeds schoolmeester) werd hij, enige tijd, vastgehouden op verdenking van ketterij.
In 1551 studeerde hij aan de Leuvens universiteit. Na zijn studies werd hij onderwijzer te Menen, waar hij in 1556 een handboek over retoriek schreef ten behoeve van zijn leerlingen²⁶.
Men gaat er van uit dat Wybo ook in Nieuwkerke bij Belle een tijd onderwijs verstrekke. Sinds november 1559 verbleef hij als predikant te Antwerpen na een gevangenschap van vier maanden door Titelmans.
In 1562 was hij er lid van de synode die het probleem van het aanwenden van geweld behandelde. Hij woonde de algemene synode bij van 24 juni 1563. Hij was werkzaam in Holland, Breda en in 1564 te Mechelen. In 1566 te Antwerpen, Tielt, Oedelem, Eeklo, Gent en Ronse.
Hij nam op 10 april 1567 afscheid als predikant te Antwerpen, kwam uit Emden en Londen herhaaldelijk over naar de Nederlanden (Vlissingen 1572, Oudenaarde, later Haarlem.
Preekt voor het laatst op 14 juni 1576.
Hij overleed in Londen op 23 juni 1576.

Menen en de reformatietijd

Algemeen

De Reformatie, of de Hervorming²⁷, een term die meestal gebruikt wordt om de periode aan te geven die van start ging eind oktober 1517 toen Maarten Luther zijn 95 stellingen aan de poort van het klooster van Wittenberg nagelde. Zijn bedoeling was een discussie op hang te brengen over de misbruiken die er in de kerk van die tijd waren.

Hij was niet de eerste, noch de enige, die hierover zijn stem liet horen.

In 1510 getuigde Philips die later bisschop van Utrecht zou worden te Rome: "dat hij de schandelijke weelde van de priesters, bisschoppen en kardinalen en ook van den paus zozeer verafschuwde, dat hij niet aarzelde te verklaren, dat de heidenen eerlijker en zedelijker hadden geleefd dan degenen, die alsdan wetten voorschreven aan de gansche Christenheid".

Van zijn kant getuigde kardinaal Bellarminus: "dat eenige jaren voor Luther en Kalvijn onder de geestelijke schier geene zedelijkheid noch geleerdheid noch eerbied voor de goddelijke zaken noch zelfs godsdienst meer waren te vinden".

In de Nederlanden ging het er niet beter aan toe. In een officieel schrijven van 1525 waarschuwde Margaretha de predikende geestelijken dat "zij zich moesten wachten in hunne sermoenen 't gemeyn volk te scandaliseren mit onbehoirlicke fabulen, redenen ende naratien".

De priesters ten lande waren niet speciaal opgeleid. Seminaries bestonden niet en als de pastoor stierf was het niet zelden de oudste koorknaap, die veel met de pastoor had omgegaan die op zijn beurt tot priester werd gewijd en tot zijn opvolger werd aangesteld.

De afluathandel²⁸ was in onze streken gestart vanaf 11 december 1515 tot men op verbod van de Keizer op 5 maart 1518 niet langer deze aflaten mocht ronddragen noch prediken onder voorwendsel dat ze door de pauselijke bullen en de vorstelijke plakaten goedgekeurd waren.

---

²⁶ Eén van zijn leerlingen uit Tielt, Christophorus Chimarius studeerde in 1554-55 aan de protestantse universiteit te Bazel, een andere leerling Jaspard Boddins vluchtte kort na 1560 uit Tielt onder verdenking van ketterij.

²⁷ Tot dan toe waren de hervormingen gebeurd binnen de ene kerk van die tijd, herhaaldelijk gingen stemmen op, werden dingen in vraag gesteld. Deze stemmen werden tot zwijgen gebracht.

²⁸ Tegen het jaar 1300 had de paus zich het recht toegeëigend om de aard van de penitentie te bepalen, en aflaten (certificaten van absolutie) te verlenen aan berouwvolle zondaars. Mits een financiële bijdrage te leveren. Tegen het eind van de 15de eeuw was Sixtus IV in ernstige geldnood gekomen; hij combineerde de leerstukken van penitentie en het Vagevuur, door aflaten te verkopen aan de gelovigen met de verzekering dat hun geliefde doden direct van het Vagevuur naar de hemel zouden worden overgebracht. Voor Tetzels gebeurde dat zelfs indien men zich niet in boetvaardige staat verkeerde.

Men reageerde met grote ergernis op de afluathandel, zowel in de Nederlanden als in Luthers stellingen. Officieel zamelde Tetzl het geld in voor de bouw van de nieuwe Sint-Pieter te Rome, feitelijk ging de helft naar het bankiershuis Fugger om een schuld van 10.000 dukaten, te betalen.

De vraag vanaf welke periode de reformatie aanwezig is te Menen, valt moeilijk met zekerheid te beantwoorden.

Enerzijds had men de handelscontacten van de lakennijverheid o.a. met de stapelplaats Brugge, waar vele Duitse kooplieden kwamen en de directe contacten met Hanzesteden.

Anderzijds de veelvuldige contacten met Walcheren (Middelburg, Groede, Veere...), Gent en Antwerpen waar er o.a. reeds boekverbrandingen plaats hebben in 1521.

In Antwerpen werd Jacob Proost (Probst), beter gekend onder de naam Jacob Praepositus, aangehouden. Hij werd terug naar Ieper gestuurd en was prekend op de streek (waarschijnlijk brachten de kloosters van Ieper onder zijn invloed verschillende predikanten voort).

We mogen ook Kortrijk niet vergeten waarbij Menen behoorde en waar reeds op 24 juli 1524 de magistraat van Kortrijk door een 'voorgebod' alle bijeenkomsten waar de bijbel gelezen werd verbod.

De eerste lutheranen worden vaak als 'bijbellezers' gemeld.

In 1525-1526 moeten vijf personen zich verantwoorden wegens aanvallen tegen de katholieke kerk maar ook voor het bezit van twee lutherse publicaties²⁹ vb. Henri van Westfalen was in die tijd, als preker, te Kortrijk actief, werd aangehouden te Kortrijk 1526, executie te Doornik 13 juli 1528.

In de maand april 1530 maant de landvoogdes Margaretha de wethouders van Kortrijk aan om de bijeenkomsten welke in de nabijheid van de stad gehouden worden te beletten. Indien de hoogbaljuw niet machtig genoeg is, moeten de gilden hem bijstaan - ze mochten zelfs hulp vragen aan de hoogbaljuw van Vlaanderen.

Het gaat er blijkbaar om niet zo'n kleine groep.

In juni 1534 wordt te Menen de onthoofding van Nysen Hans gemeld wegens vernieling van een Mariakapelletje in 1533.

Tussen 1535 en 1545 is het betrekkelijk stil op de streek, maar dit is slechts schijn. In 1536 krijgen we immers een officiële brief die Menen als 'lutherse' kern aanduidt.

Dat de taak van de magistraat niet altijd gemakkelijk is, zelfs in zekere concurrentie met die van de bisschop van Doornik was toont volgend voorbeeld: er rezen problemen rond de vraag wie het onderzoek moest leiden, de Inquisiteur van het bisdom Doornik, Jehan Nocquart, die de arrestatie bevolen had van de lutherse groep die zeer actief was te Menen, of de burgerlijke overheid die haar juridische macht uitoefende bij het arresteren van de verdachten?

Het bisdom had documenten in haar bezit om helderheid te scheppen in de lutherse activiteiten te Menen maar weigerde die naar Kortrijk over te brengen.

De magistraat nam contact op met de landvoogdes Maria van Hongarije die erop reageert in een brief daterend van 10 april 1536 dat: verschillende personen van Menen besmet zijn door de lutherse sekte en dat het bisdom moest meewerken.

Als reactie op dat schrijven worden de aanhoudingen verricht van "Jehan en Rougier Courtin", "Huussin Jehan" en zijn echtgenote en vluchten Jan (Hans) van Houtte en de Visschere Looy die zich beiden te Brugge vestigen.

Dat de problemen daarmee niet volledig opgelost waren zien we in 1538 als de Kortrijkse magistraat Willem Courtens uit de handen van de geestelijke rechtbank houdt en geen rekening houdt met de eis van de procureur generaal van Vlaanderen die de doodstraf vroeg.

---

²⁹ "boeken- ook de door de Inquisitie verboden boeken- konden te Kortrijk besteld worden.

We zitten dan ook volop in het spanningsveld tussen de tendens naar centralisatie van de machten en het groeiend absolutisme van de vorst, versus de stedelijke vrijheden.

Wat me hierbij opvalt is de mildheid van de meeste straffen tot dan: heerlijke verbetering, bedevaart... Vanaf 1538 worden de straffen strenger.³⁰ Men krijgt te maken met Wederdopers³¹ (zie verder) die vanaf 1536 uit Munster zijn teruggekeerd, men vreest voor radicalisering.

Het is moeilijk een scheidingslijn te trekken tussen de verschillende protestantse stromingen, Luthers, Calvinist, Dopers, sektariërs zelden worden ze apart genoemd.

De invloed van Calvijn in de Nederlanden wordt tamelijk laat gesignaleerd. Zijn naam stond niet op de verboden boeken lijst van de bisschop van Luik in 1545. In 1546 staat Calvijn op de index met 1 boek en in 1550 met 8 boeken. In 1550 werd hij door het edict van Karel V als 'kettters' bestempeld.

De vervolgingen in Frankrijk (1562) brachten vluchtelingen naar de Zuidelijke Nederlanden. Deze Hugenoten brachten een impuls teweeg in de bestaande groepen en een verspreiding over het gebied. Ze hadden ook gevormde predikanten, die hulp kregen van de predikanten die gevormd werden in de gemeenten in exil.

Het Lutheranisme, kreeg niet zo'n bijval, het kende in de 1560-er jaren slechts groepen in Amsterdam, Antwerpen, Breda, Mechelen en Woerden.

Men moet de theologische kennis van de doorsnee 'protestanten' ook niet overschatten, ze wisten vooral waar ze tegen waren.

Jan Denys getuigt bij zijn verhoor "niet veel van de artikelen des geloofs af te weten maar tegen de weelde en de fiscale immunitet van de katholieke kerk te zijn. Hun eigen rechtspraak, die boetes kon opleggen en mensen vervolgen die tegen de geestelijkheid reageerden, tegen het absenteïsme (op sommige plaatsen 40%), hun leven in concubinaat, dronkenschap en onwetendheid... "

Eigenlijk eerder humanistische reacties. Velen van de humanisten gingen dan ook over naar het protestantisme via de rederijkerskamers. Ze vormden een tolerant milieu waar deze discussies konden plaats vinden.

Een brief van 25 april 1545 meldt dat er toen te Kortrijk, bijzonder onder de lakenwevers en "den geringen" stand³² zoveel aanhangers waren van de nieuwe leer dat het magistraat hen niet kon weerstaan.

De baljuw wordt dan ook verzocht zijn verblijf te vestigen in de stad om alle "predikatiën en bijeenkomsten" onmiddellijk te beletten.

Blijkbaar blijven de veroordelingen nog een tijd uit. Het was bekend dat ook wetsdragers sympathie hadden voor de nieuwgezinden of het zelf waren.

Eind 1563 begin 1564 wordt op initiatief van de president van de Raad van Vlaanderen, Jacob Martins, onderzoeken gehouden in verscheidene, als verdacht aangeschreven, plaatsen o.a. Tielt, Roeselare, Izegem, Menen. Zo moest iedere vreemdeling die zich in de stad kwam vestigen een

---

³⁰ Tijdens de beginperiode van de Reformatie, was in Münster enige tijd een theocratische dictatuur. Jan Matthijs-wederdoper (uit Haarlem) vestigde erin 1533 een 'Godsrijk', het Nieuwe Jeruzalem, waar veel Nederlandse wederdopers op af kwamen, onder anderen de fanaat Jan Beukelszoon van Leiden, die in 1534 als 'koning van Sion' het bewind in handen nam. Een jaar lang viel de stad onder het schrikbewind, intussen het beleg van de bisschop van Münster het hoofd biedend. (In 1535 ingenomen). Er volgde een bloedbad en de bisschop ontnam de stad al haar privileges. Jan Beukelszoon en zijn kompanen werden op gruwelijke wijze terechtgesteld.

³¹ Wederdopers: men doopte volwassenen die als kind reeds gedoopt waren

³² Op Overleie, buiten de muren, dat op de eerste plaats een arbeiderswijk was waren de hervormden hoofdzakelijk ambachtslui. Die van binnen de muren behoorden voornamelijk tot de groep van ondernemers, handelaars en overheidsfunctionarissen, die soms zelf op één of andere manier bij handel of nijverheid betrokken waren. Hun vermogen was groter dan dat van die van Overleie, alhoewel deze laatsten toch ook niet tot de arme, bezitloze klasse behoorden.

getuigschrift, van de plaats vanwaar hij kwam, kunnen voorleggen aan de overheid te Menen, in verband met zijn rechtgelovigheid.

Margarteha stelt in een brief van 31 juli 1566 aan Filips II dat het de ketterij van de Calvinisten is dat het meest uitbreidt, "aangezien de leden van het verbond der edelen - die ketters zijn- van dezelfde sekte zijn en omdat er Franse en Waalse predikers zijn, geïnstrueerd in Genève ". De strekkingen kwamen niet afzonderlijk in periodes voor, veeleer door elkaar.

Wat weten we over de Wederdopers / het Anabaptisme te Menen?

Vooraf dat het zich in de Zuidelijke Nederlanden vooral verspreid heeft na 1535. L.P Boon vermeldt in 1550 bloeiende broederschappen te Kortrijk, Menen, Brugge en Gent, "ze hebben contacten met de Calvinisten en worden door hen opgenomen".

De overheden kondigen dan ook een nieuw bevel af dat de inwoners den grootsten eerbied moesten betonen, als het sacrament door de straten werd gedragen. Op ieder houding op de straat, elk gebaar en woord werd acht gegeven, oneerbiedigheid werd ten strengste gestraft.

In een brief uit Ieper op 14 november 1561 verstuurd door Tiltelmans, inquisiteur, deken van Ronse aan de gravin van Parma, algemene gouvernante van de Nederlanden lezen we dat er zowel te Ieper, Doornik, Poperinge, Hondschote, Armentières, Antwerpen en Menen een gemeente van Anabaptisten is³³. Dat men tussen Menen en Ieper in de bossen bijeenkomsten gehouden heeft soms met 100 aanwezigen, ook binnen de muren zijn bijeenkomsten doorgegaan met 40 personen, bijeenkomsten waar men – olv Joachim de Suikerbakker/ Vermeeren - overging tot het herdopen van volwassenen – zowel mannen als vrouwen, want het is hun regel dat men alleen herdoopt aan het avondmaal kan deelnemen.

Als we de lijst van veroordeelden ernaast leggen³⁴ zien we dat er vóór die tijd reeds heel wat voor het gerecht gebracht werden³⁵. Er waren ook Anabaptistische predikanten aan het werk. Ze vergaderden vaak in huizen. Men werd verwittigd door 'weetdoeners' die de leden van de gemeenschap de plaats en uur van de volgende bijeenkomst mededeelden.

Het anabaptisme wordt als een groter gevaar gezien dan het lutheranisme³⁶. Ze worden dan ook heel fel bestreden, als aanhangers van de ideeën van Munster. De meeste eindigden op de brandstapel³⁷ alhoewel ze na Munster overgaan naar de "stille Dopers"³⁸ in plaats van de "revolutionaire".

Meestal werden de Anabaptisten gezien als 'leeglopers' (werklozen), verpauperden, bandieten, kortom een milieu van economisch zwakken, dit wordt ook weerlegt: de meesten zijn handwerkslieden, gezeten burgers, er waren meesterwevers en gezellen bij, bakkers, metselaars, schoenmakers, sloopstimmerlui, schoolmeesters, afvallige geestelijken... De oorspronkelijke

---

³³ Hij zwijgt over de 'besmetting' van Roeselare, Wervik, Hallewijn, Kortrijk en omliggende. Te Komen signaleert hij in 1562 veel aanhangers van de nieuwe leer o.a. Pierre Hazaert.

³⁴ Een hele lijst voor Menen

³⁵ vele Lutheranen en Calvinisten weken dagelijks over Nieuwpoort naar Engeland uit

³⁶ we vernamen dat de baljuw van Ieper zich de voorgaande week naar Menen begeven heeft, geëscorteerd door twaalf tot zestien ruiters, en aldaar een aantal Anabaptisten aangehouden heeft. Enkele van deze heretiekers bevonden zich niet thuis en men heeft zonder verdere vorm van proces hun meubels en goederen per opbod verkocht. Degenen die naar de calvinistische preken gegaan waren of zelfs hun kinderen naar de gereformeerde ritus hadden laten dopen werden niet lastig gevallen. Zij verdedigden zich door te zeggen dat ze dit vrijelijk gedaan hadden zolang dit getolereerd werd en zich ervan weerhouden hadden als het verbod hen bekend was.

³⁷ A.L.E. Verheyden stelt: de brandstapel werd het meest toegepast op de doopsgezinden (zelfs als ze hun geloof verloochenden), de onthoofding op de rebellen en de beeldenstormers, de strop (hangen wordt gezien als verzachting van het doodvonnis) op de Calvinisten, verminking wordt, in principe, als een daad van heiligschennis gezien. Plaatselijk kunnen de modaliteiten van de executies afwijken.

³⁸ Alias Mennonieten – naar hun leider Menno Simon (1496-1561)

De vonnissen van de Raad van Beroerte geven bij de beeldenstorm ook plunderingen weer, er is dan sprake van Calvinisten rebellen of Calvinisten beeldenstormers... er worden geen menisten genoemd die aan diefstal, rebelle of beeldenstorm meededen. Bij de vrijbuitery worden ze ook niet gesignaleerd. Zij worden wel genoemd voor het uitdelen van kleding en voedsel aan behoeftigen.

leiding van de Gentse en Brugse doopsgezinden lag in de handen van kooplui. Dit werd alleen nog versterkt na 1540 toen de revolutionaire Herdopers definitief naar de achtergrond waren verdreven.

De vervolgingen van 1550-51 dreven een groot aantal Menisten naar de Noordelijke-Nederlanden -waar hen verweten werd op te weelderige voet te leven³⁹.

Een andere groep trok naar Dantzig, alwaar ze hun vroegere textielnijverheid terug opstartten. De diakens kregen de opdracht de minder bedeeden van de groep het nodige kapitaal te bezorgen om hun bedrijf op te starten, wat gebeurde.

De reactie van de plaatselijke kooplui ten opzichte van het overmeesteren van de textielmarkt door de vreemdelingen werd door de overheid niet aangehoord, omdat die vreemdelingen voor de toevoer van nieuw kapitaal zorgden...⁴⁰.

Ook te Menen zien we ze niet direct als 'sukkels' naar voor komen, kortom ze behoorden tot alle lagen van de bevolking, ook uit de 'middenstand' die mede de kracht vormde van de omhoog strevende 'burgerij'

Verspreiding

Men kan zich de vraag stellen hoe in die tijd, deze ideeën zich konden verspreiden. De groepen 'bijbellezers', die vaak uit de rederijderskamers voortkwamen, hebben hierin zeker een rol gespeeld.

Lutherse geschriften kwamen reeds in 1518 te Antwerpen voor. Velen hadden een kopij van de Psalmen in het Frans, een vertaling van Marot kon (o.a.) te Gent zeer goedkoop gekocht worden.

De drukkerijen (met als zwaartepunt Antwerpen) en boekhandels zorgden voor de toevoer. Te Kortrijk had men bijvoorbeeld de boekhandel van de gebroeders Pieter en Anton Gheviaerts en van Ghemert, waar men ook de door de Inquisitie verboden boeken kon vinden. Vluchtelingen werden gevat met boeken op zak.

In Duitsland verscheen in 1522 de lutherse vertaling van het Nieuwe Testament (dit kostte in die tijd evenveel als een paard) en was dadelijk uitverkocht. Het werd voortdurend herdrukt, 200.000 stuks werden verkocht en gingen van hand tot hand in 12 jaar.

De boeken van Calvijn vonden hun weg naar de Lage Landen.

De geschriften van Menno Simons zoals 'Fundamentenboek' en 'Van 't recht christengeloof' waren ook zeer verspreid

Wie zich geen boeken aanschafte, kon liederen op losse bladen aankopen of van buiten leren. Ze waren immers geschreven, 'op de wijze van', op gekende melodieën.

De psalmen⁴¹ (Psauter) verschenen in souterliedekens (o.a. 1540 bij Symon Cock Antwerpen), die van Pieter Dathenus waren ook zeer verspreid.

Om dichter bij de bijbeltekst te blijven of om uitleg te geven erover kwamen de 'Schriftuurlicke liederen' of 'veelerhande Liedekens gemaect uit den Ouden ende Nieuwe Testamente'.

Strijdliederen tegen de Kerk en geestelijkheid kwamen het repertorium aanvullen. Stichtelijke 'geloofslieder', de 'geestelijke liederen' (Joris Wybo) over slachtoffers en getuigenissen (Het offer des Heeren), het 'geestelijk liedboekje' van David Jorisz. e.a.. Het 'Nieu Geuzen Lied en Boeckx' werd oorspronkelijk op losse bladen verspreid.

Net zoals het lied van Luther op de veroordeling van Voets en Van Essen 'Eyn neues Lyed wy hebben an'⁴².

Ze werden effectief verspreid in de streek: in 1550 werd te Menen Arents Willem, boekhandelaar, gevat die in het openbaar geschriften voorlas, ketterse liederen zong en druksels verkocht. Josse

---

³⁹ dit gaf in 1537 aanleiding tot een scheuring tussen Friezen en Vlamingen. Ze gaven door hun zwierige kledij aanstoot aan de Friezen. Leenart Bouwens werd verweten (en geschorst) dat hij zich door zijn gastheren op wijn liet onthalen.

⁴⁰ De vluchtelingen bevorderden de handel en brachten de nijverheid tot hogere bloei, zoo hebben tal van vluchtelingen uit Meenen en Kortrijk in of bij Haarlem weverijen en blekerijen gesticht.

⁴¹ in onze liedboeken staat nog vaak: melodie Geneve- Straatsburg- Parijs 16de eeuw.

⁴² Een nieuw lied heffen we aan, zo wil het God onze Heer, te zingen wat God heeft gedaan tot zijn lof en eer. Te Brussel in het Nederland door twee jongelingen heeft hij zijn wondere hand getoond, met zijn zegeningen zo rijkelijk versierd...

Broeszone trok (tussen 1549-53) de aandacht als auteur van verschillende liedjes en ballades die een heretieke inslag hadden, hij liet ze drukken te Brugge en zorgde voor de verspreiding ervan te Kortrijk Antwerpen en Menen.

Op 8 juli 1553 verbood de magistraat te Kortrijk aan het volk "liedekens te zingen of refreinen te lezen, die over de heilige schrift of theologie handelen". Dat men zich daar niet te veel aan stoorde, blijkt uit de latere veroordelingen o.a. Collard Herrieul, Antoinette Bevele, Franchois van de Brouck, Hacket Jean.

Bij een grootscheeps onderzoek naar kettters komen in 1555 te Wervik, bij huiszoekingen een groot aantal liederen en refreinen in particuliere huizen aan het licht. Brieven en boeken worden gevonden bij Hazaert Pieter, net zo bij het onderzoek in verband met (van) Haverbeke Willem. Peter Plancius moet zelfs zijn 'bibliotheek' achterlaten te Menen.

Bij het uitvoeren van het vonnis van de gevangenen wordt meerdere malen melding gemaakt dat ze 'aangemoedigd worden door het zingen van liederen' door de omstanders (wat hen ook in de problemen kon brengen) of van gevangenen die 'psalmen zongen naar hun gewoonte'

De Reformatorisch gezinde refreinen van de rederijkers mogen hierbij niet vergeten worden en als slot kunnen we nog denken aan de hagenpreken waar men in grote getale naar toe ging.

De wind steekt op

Problemen rijzen in de relatie Engeland en de Nederlanden, piraterij op het kanaal, problemen bij invoer... Brussel besluit in december 1563 koningin Elisabeth I van Engeland en haar entourage te straffen en laten geen Engelse goederen meer toe.

Elisabeth I reageert door de woluitvoer te stoppen en te verplaatsen naar Emden (Noord Duitsland).

Duizenden van de Vlaamse textielwerkers komen zonder grondstof te zitten, gevolg: alom werkloosheid en armoede ⁴³.

De Engelsen komen pas in januari 1565 op hun beslissing terug.

Terzelfdertijd (juni 1563) verklaart Denemarken de oorlog aan Zweden en de Hanzesteden. Polen en Rusland worden erbij betrokken met als gevolg dat de Baltische zee wordt afgesloten. Slechts één op honderd schepen kan er nog door. Hierdoor konden noch grondstoffen, noch graan, de Nederlanden bereiken.

De winter van 1564-65 is uitzonderlijk koud, ijsblokken uit de Noordzee blokkeren sommige havens. Eind 1564 is de situatie zowat onmogelijk geworden, de plakkatens worden toegepast, het land vindt zich omringd met landen waar godsdienstvrijheid heerst.

Egmond wordt naar de koning gestuurd om een verzachting van de plakkatens te bepleiten. Egmond komt hoopvol terug, maar de brieven uit het bos van Segovia (17 oktober 1565) stellen dat de Inquisitie moet behouden blijven en verder moet worden toegepast....

1566 tot de beeldenstorm

Voor de één een "wonderjaar" voor anderen een hongerjaar. De oogst was in 1565, door het slechte weer opnieuw mislukt. Het basisvoedsel van de armen was een zoute soep met zwart (rogge)brood. Vaak werd de helft van het inkomen besteed aan brood.

In deze periodes van schaarste (de Baltische zee was nog altijd gesloten- zie boven) kon dit tot meer dan drie-vierde oplopen.

Velen hadden hulp nodig van de stad bij de armendis en men kreeg "brood- opstoten". In februari 1566 was er grote hongersnood te Kortrijk en op de kasselrij, de mensen verdienden nog evenveel als in 1500.

In Menen, week men in deze moeilijke "dieren tyt" niet af van de gewoonte, ter bescherming van de bevolking, het gewicht van het brood te controleren, zowel in de bakkerijen als in de taveernen, hiervoor werden geregeld controleurs aangesteld.

---

⁴³ als ze dan al iets konden verkopen werd hun loonprijs of hun verkoopprijs in zilver vastgelegd - dit verloor vooral na 1540, snel zijn waarde ten opzichte van het goud. Exporteurs kochten tegen zilver, verkochten tegen goud.

De prijs van het graan werd geafficheerd aan het stadhuis en naargelang die prijs moesten de bakkers, anders dan heden ten dage, niet de prijs van het brood maar het gewicht aanpassen. Brood dat niet voldeed aan het gewicht werd in beslag genomen en uitgedeeld aan de armen.

De hongersituatie verbeterde in de lente van 1566 toen er terug een beetje graan (uit de Baltische landen en Spanje) de Nederlanden kon bereiken, maar de werkloosheid bleef.

De prijzen van het graan gingen ook niet spectaculair naar beneden in augustus 1566 (oogst). Het brood bleef dus voor velen buiten bereik.

Te Brussel vormt zich in 1566 het Eedverbond van de edelen, het "compromisverbond", die elkaar steun en bescherming toezeggen.

Deze edelen vragen op 5 april 1566 aan Margaretha van Parma opheffing of verzachting van de plakaten, omdat het land anders naar een totale ruïne gaat, het bijeen roepen van de Staten- Generaal, en de opheffing van de Inquisitie tot de Koning er anders over beslist.

Velen van de kleine adel, groothandel en rijke burgerij sluiten zich hierbij aan. Ze worden door Berlaymont 'Geux' -geuzen, bedelaars -genoemd. Zij nemen dit aan als erenaam ze worden "geuzen" onder het motto "trouw aan de koning tot het dragen van de bedelnap".

Margaretha belooft verzachting, tot het antwoord van de koning binnen is. Het antwoord komt vier maanden later: de koning laat toe dat de Inquisitie wordt geschorst als de bisschoppen vrij hun jurisdictie kunnen uitoefenen en hij aanvaardt een verzachting van de plakaten 'als de katholieke godsdienst en het koninklijk gezag geen gevaar liepen'.

Wanneer op 2 mei 1566 Graaf van Egmond met zijn gevolg Menen doortrekken, worden ze met militair eerbetoon en erewijn onthaald.

Men krijgt het verbod op het horen van preken in de hooimaand.

De spanning stijgt en Egmond beschrijft in een brief aan Willem van Oranje dat de dingen slecht gaan in de streek van Kortrijk, zelfs het aantal Anabaptisten is sinds kort sterk gegroeid. De toestand blijkt al even gevaarlijk te Menen.

Midden juli schrijft een overheidsfunctionaris te Kortrijk dat: "de calvinistische prekers het lef hebben in hun preken aan het volk te zeggen dat het niet genoeg is de afgoden uit hun hart te verjagen maar dat ze die ook uit hun ogen moeten wegnemen, ze proberen beetje bij beetje het volk op te ruïen, de kerken te plunderen en de beelden neer te halen."

De Beeldenstorm

De beeldenstorm, een "storm" die in Steenvoorde (Frans Vlaanderen) op 10 augustus 1556 opstak en verwoestend door de Nederlanden trok.

Na het Westkwartier trekken de beeldenstormers naar Wervik en vandaar naar Menen⁴⁴ in de kasselrij Kortrijk, aangespoord of zelfs aangevoerd door Frans Antoon Algoet, die vanuit Menen zuiveringsacties organiseerde.

Te Menen zelf, begon de Beeldenstorm op 16 augustus om 5 uur 's morgens. De beeldenstormers trokken in grote getale de – toen nog open stad- Menen binnen, komende van verschillende plaatsen vooral van het Westkwartier.

Het klooster St-Georges werd volledig vernield, de parochiekerk werd geplunderd nadat de beelden, altaren en alle kunstwerken die het bevatte gebroken waren.

De burgemeester Jean van der Cruce, de schepen Jehan Huybant en de baljuw Gauthier (Wauthier) Van Heulle kwamen naar de plaats van het gebeuren en probeerden het ergste te vermijden.

De beeldenstormers antwoordden hen dat ze de orders van de graaf van Egmond uitvoerden. Ze konden de papieren niet voorleggen maar bevestigden ten stelligste dat ze te Brugge waren en dat zij de orders hadden ontvangen toen zij Ieper verlieten.

In Menen kregen ze medewerking van de inwoners o.a. van Jacques Bellechiere en Pieter van der Cruce.

Van Menen vertrokken zij in de richting van Kortrijk⁴⁵, halfweg verwoestten zij de Guldenbergabdij (Cisterciënzerabdij) te Wevelgem. Anderen trokken de Leie over naar Halluin en de kasselrij Rijsel.

Door de overmacht van het geweld doet Margaretha van Parma toegevingen (25 augustus 1566): de leden van het verbond der edelen zullen niet verontrust worden door hun lidmaatschap, noch door haarzelf noch door Filips II, onder voorbehoud dat ze hielpen met al hun mogelijkheden om troebelen, de oplaaierende emoties en de tumulten die zich tot heden voordeden, te voorkomen en zich in te zetten opdat op de plaatsen waar de preken plaats hadden er geen wapens gebruikt werden, noch schandaal, noch publieke onrust zich voordeden.

Hierdoor erkende de Margaretha de vrijheid van geweten en gaf ze toelating om in het openbaar te preken, weliswaar onder voorbehoud van herroeping.

Op 11 september 1566 wenden de burgemeester Jean van der Cruce, de schepen Jean Hoybant en de griffier van de stad Jacques de Parmentier, zich in opdracht van de magistraat van Menen naar de graaf van Egmond te Kortrijk om instructies in verband met het houden van de preken.

In de toelating van Margaretha mochten de bijeenkomsten van de sektariërs alleen plaatshebben op plaatsen waar het tot dan toe reeds gebeurde, zoals te Menen. De graaf van Egmond gaf, op 14 september 1566, toelating aan de "nieuwe religie" om te preken - op zondag en maandag - en hun bijeenkomsten te houden te weten: bij Tielt, Deinze en Menen met de clause: onder het voorbehoud van herroeping.

De magistraat van Menen moest dit bekend maken en de 'nieuwe religie' kreeg hun plaats van bijeenkomst buiten Menen op de weg naar Dadizele - in de geest dus van het besluit van Margaretha daterend van 25 augustus 1566.

... de graaf gaf hen wel de opdracht de stad, als goede burgers, zo goed mogelijk te beschermen tegen rondtrekkende benden. Dit werd echter bemoeilijkt omdat Menen een open stad was. Op de vraag of zij een andere pastoor wilden, wijst hij op het feit dat heel wat pastoors de nieuwe religie toegedaan waren en toch in functie bleven waardoor het volk in verwarring werd gebracht. Zo moest hij hen dan door de bisschop laten vervangen (vb. Armentières, Ligny).

Door de toelating kon te Menen worden geprekeerd en konden tempels worden opgericht. Van Jean Belchiere is geweten dat hij hiervoor bomen leverde. De toelating wordt verschillende malen ingetrokken vb. 2 februari tekent de graaf Egmond een 'tijdelijke opheffing'.

---

⁴⁴ sommige brekers te Menen waren Hondshotenaren, volgelingen van Sebastiaan Matte, die de dag ervoor Zonnebeke, Beselare en Geluwe gezuiverd hadden. Anderen uit Armentières en het land van het Vrij Leen, komende van Mesen, Waasten, Komen en Wervik.

⁴⁵ te Kortrijk had toen geen beeldenstorm plaats, wel eind juli 1578 in de kapittelkerk (O-L-Vrouwkerk) o.l.v. Ryhove.

Op 12 mei 1567 zijn veel soldaten op de streek o.a. "te Meenen wel in ghetal van 10 of 12 venders de bende van mijnheere den grave van Rues "De bijeenkomsten werden op 15 juli 1567 via een bevelschrift terug verboden. Te Kortrijk zwegen de Calvinisten, alleen de Dopers bleven preken. Te Menen moest de magistraat met een gewapende bende tussenkomen om een Anabaptistische bijeenkomst uiteen te drijven .

De controle op de burgers werd verscherpt. Personen komend van een ander gebied en die zich te Menen vestigen moeten een eed van trouw afleggen. Hiervan wordt o.a. op 22 augustus door de schepen Josse Casier te Gent aan de raad van Vlaanderen verslag uitgebracht.

Op 15 september stuurt men de schepen Gerard de Clerc naar Rijsel om daar te overleggen in verband met vreemdelingen die zich sinds de laatste gebeurtenissen te Menen kwamen vestigen.

Graaf van Egmond

Voor de één is Egmond de held van de verdraagzaamheid en van de vrijheidszin, voor de anderen degene die een verdiende straf opliep gezien in de optiek van de 16de eeuw, met tussen deze twee uitersten het voorstellen van de graaf als een zwakkeling.

Gauthier van Heulle ⁴⁶, baljuw van Menen richt zich samen met Georges de Lohem in opdracht van de magistraat van Menen tot de Raad van Vlaanderen om de vernielingen en de bedreigingen van deze sektariërs te laten kennen en om instructies te vragen. Deze raad stuurt hen naar Zijne Hoogheid, die hen terugstuurde naar de graaf van Egmond, hun gouverneur.

Egmond riep hen op, in zover dat het mogelijk was, de vrede te bewaren. Dat dit in deze woelige tijden niet voor de hand lag is duidelijk. In de stadsrekeningen van Menen vinden we dat enkele dagen na de beeldenstorm gepoogd werd de gevangenis ⁴⁷ in te nemen, dit werd door de weerstand van schepenen voorkomen.

Het verwijt dat Egmond niet tussenkomt wordt meermaals weerlegd. In een brief van 20 september 1566 beveelt Egmond de Calvinisten (te Ieper) dat niemand van de nieuwe religie de goddelijke dienst, predikingen en andere rituelen van de katholieke religie mag beletten, op boete van lijfelijke straf en confiscatie van bezittingen.

Zij mogen er ook geen kerken gebruiken voor hun eredienst, een plaats zal hen aangeduid worden te Wytschate (de Zieckebilck toegewezen op 23 september 1566).

Om de maatschappelijke orde niet te verstoren mogen de preken alleen op zondag doorgaan. Men moet elkaar met rust laten anders wordt men gestraft. Men houdt zich echter niet aan deze richtlijnen en Egmond vraagt een strenge toepassing van de wetten.

Bij de melding door de Brugse overheid dat men een massale bijeenkomst vreest van de hervormden op 18 augustus 1566 krijgen ze van hem de opdracht om stande pede een leger van 300 man op de been te brengen, hij zou hen in afwachting troepen sturen - die zij afwezen.

---

⁴⁶ A.L.F. Rembry-Barth, Histoire de Menin... II pg. 149: De verklaringen van Jean van der Cruce (burgemeester in 1566), Wautier (Gauthier) van Heulle (baljuw) en de schepen Jean Hoybant, vastgelegd door de commissarissen Vargas en Delrio, Brussel 13 februari 1568.

⁴⁷ Hulp aan de gevangenen kwam ook van binnen uit. G. Liagre, De Reformatietijd te Geraardsbergen... V.G.B.P.VIII-10 pg. 276: citeert Marcus Van Vaernewijck die (in de periode van 67-69) weet heeft van 5 cipiers of sleuteldragers van de gevangenen die zich in grote moeilijkheden bevonden, aangehouden of gevlucht waren ter weten: "de cipier van Menen die al zijn gevangen toegelaten had de benen te nemen...."

Het mocht niet baten, op 9/9/1567 werd op bevel van Alva gearresteerd en in december 1567 wegens hoogverraad voor de Raad van Beroerten gebracht. Hoewel beiden tot het einde toe katholiek bleven en trouw aan de Spaanse koning, werden zij ter dood – door onthoofding veroordeeld⁴⁸, ondanks het inroepen van hun staat van dienst en hun onschendbaarheid als Vliesridders en de vele protesten van andere edelen.

Het vonnis van Lamoraal van Gavere, graaf van Egmont/ Egmond en Filips van Montmorency, graaf van Horne/ Hoorne, wordt uitgevoerd op 5 juni 1568⁴⁹ op de Grote Markt van Brussel⁵⁰. Zij behoorden samen met onder anderen Willem van Oranje tot de kopstukken van het protest tegen het beleid van kardinaal Antoine Perrenot Granvelle, bisschop van Atrecht, die de inquisitie invoerde in de Zeventien Provinciën.

Menen onder Alva september 1567 tot 1573

Op 22 augustus 1567 komt Ferdinand Alvarez de Toledo, beter gekend als Alva, te Brussel aan met de opdracht alle schuldigen aan de rellen en opstanden te straffen en de rebellie te stoppen door strengheid en met het zwaard. De toon was gezet: de Raad van Beroerte of de 'Bloedraad' werd ingesteld.

Vanaf september worden de commissarissen naar de provincies gestuurd om verdachten op te sporen. De gevangenissen liepen vol.

Op 15 september komt te Menen het bevel om te procederen tegen de oproerkraaiers van de voorbije gebeurtenissen en hun goederen in beslag te nemen.

De Raad van Beroerte zetelt voor het eerst te Brussel op 20 september en op 30 september krijgt de magistraat van Menen de opdracht het houden van preken op te sporen, de predikanten aan te houden en hen te straffen als voorbeeld voor de anderen.

De tijd van de Raad van Beroerte levert dan ook heel wat slachtoffers, waarvan de meeste in Vlaanderen vielen, waar gedurende de voorgaande maanden duizenden de preken gehoord hadden in de omgeving van Gent, Brugge, Oudenaarde en Menen.

Alva gaf de plaatselijke overheden het bevel, met de hulp van soldaten en officieren van justitie, een razzia te houden over het gehele land om de overtreders te vatten. In de nacht van 2 tot 3 maart 1568 werden honderden aangehouden en moesten voor de commissarissen verschijnen, met het bevel van Alva dat deze processen moesten afgehandeld zijn vóór 28 maart. Een onbegonnen werk, vooral omdat ze voor elke beslissing zich tot de Raad van Beroerte moesten wenden.

De spanning tussen plaatselijke overheid en Raad van Beroerte werd voelbaar. Vanaf eind 1569 werden de vonnissen meer overgelaten aan de plaatselijke overheden.

Nav deze maatregelen sloegen velen op de vlucht vb. op de zitting van de Raad van Beroerte van 16 januari 1568 waren 19 Menenaars ingedaagd, niemand daagde op. Hetzelfde deed zich voor op de andere processen. Het vonnis werd dan ook 'bij verstek' uitgesproken. Degenen die wel aan de oproep gevolg gaven betaalden dit meestal met hun leven.

---

⁴⁸ In de motivering vormden hun steun aan het Eedverbond der Edelen en de bouwtoelating voor een calvinistisch gebedshuis buiten de muren van Doornik de hoofdpunten.

- De doodvonnissen waren opgesteld door Jacob Hessels, procureur-generaal in de Raad van Vlaanderen, die tien jaar later zelf, tijdens de Gentse Republiek ook terechtgesteld werd (door ophanging).

⁴⁹ Ze waren niet alleen, op 23 mei 1568 vond de slag bij Heiligerlee plaats, waarbij de koningsgezinde stadhouder graaf Jan van Ligne verslagen werd. Alva liet als represaille meteen 18 edelen onthoofden op de Grote Markt van Brussel.

⁵⁰ De executie van deze twee vooraanstaande edellieden wordt vaak beschouwd als het definitieve sein voor de gewapende Opstand.

Begin januari 1568 werd besloten dat allen die het land verlaten hadden veroordeeld werden tot eeuwige verbanning en in beslagname van hun goederen. Tot dan waren de straffen meestal beperkt tot de lijfelijke straffen die in de plakkatens vermeld werden, of een boete en banning.

Op 8 januari 1568 kwam ook te Menen het bevel binnen het geheel van de goederen van de veroordeelden, verbannen personen, vluchtelingen en betrokkenen in de gebeurtenissen te inventariseren en volgens het vonnis te verkopen of "te gebruiken voor het grootste profijt van de koning". Alleen bij duidelijke noodlijdendheid van de echtgenote en directe erfgenamen mocht met hen gedeeld worden.

Schuldeisers kregen, via een schrijven van de Raad van Vlaanderen van 16 februari, na een bevel van Alva, de raad zo vlug mogelijk in beroep te gaan om hun rechten op de in beslag genomen goederen te laten gelden.

Wie de mogelijkheid had om hun goederen in veiligheid te brengen of te verkopen vóór de ontvangers van de Raad van Beroerte er aan kwamen, of zich gevisieerd wisten, gingen hiertoe over. Zo konden de ontvangers minder in beslag nemen.

Dat de medewerking tussen Alva en de plaatselijke magistraten niet optimaal was, leert ons een brief van Alva aan de Raad van Vlaanderen en aan de magistraten van het graafschap "om hun volledige medewerking te verlenen aan de Inquisiteur Pieter Titelmans.

Zij worden gevraagd hem te assisteren, zowel voor de instructie van de processen, bij het vooronderzoek en bij het uitspreken van de voornoemde uitspraken, zodat hij niet op een weerhouding van hunnentwege stoot. Het moet ook maar eens gedaan zijn met de door de Inquisiteur veroordeelden maanden lang in hun gevangenissen op te sluiten, waar ze evenveel kwaad kunnen als toen ze nog in vrijheid waren door hun valse leer. Zo wil hij de executie van zulke hardleerse gevangenen uitgevoerd zien binnen de 24 uren, nadat men de straffen uitgesproken heeft naar de plakkatens, gemaakt en gepubliceerd op het feit van de religie ... daarenboven maken sommige magistraten of wereldlijke rechters problemen rond het toelaten van de Inquisiteur ter ondervraging van hun gevangenen, soms willen ze er niet eens bij zijn. Zo worden de heren van de Raad van Vlaanderen nu opgelegd aan hen te bevelen hem zowel te ontvangen en toe te laten, alsook aanwezig te zijn als hij erom vraagt. "Ten anderen, opdat de ketters die naar de executieplaats gaan hun venijn niet zouden kunnen strooien of schandaal veroorzaken, moet men hen op last van zijn excellentie hun tongpunt verbranden opdat zij niet zouden kunnen spreken "

Vanaf 1568 kwam ook het verzet op gang, men dook onder in de bossen die Vlaanderen toen nog had o.a. in de streek tussen Ieper en Menen. Men droeg de naam: Bosgeuzen. Vanuit de bossen voerde men actie tegen reizigers, voorbijtrekkende monniken en priesters en nabij gelegen dorpen. Opdat iedereen zich tegen hen zou verdedigen werd ieder district door Alva verantwoordelijk gesteld voor de eigen geleden schade.

De magistraat van Menen vroeg de gouverneur van Rijsel de Raisseghem (14 januari 1568) of hij weet had dat sommigen, van degenen die te Menen waren komen wonen na de voorgaande gebeurtenissen, nog geheime contacten onderhielden met de rebellen van het Westkwartier. Hij kreeg hier echter geen sluitend antwoord op.

Eind januari kwam dan het bevel ieder betrokkene bij de kerkschendingen op te sporen, de kerken te bewaken en te zorgen dat bij de eerste klokslag de burens elkaar zouden bijstaan om de gebouwen voor de eredienst te verdedigen.

Vanaf maart werd het onderzoek verder gezet in verband met personen die in de gevangenis te Menen zaten. Het eerste doodvonnis gaat te Menen door op 31 mei 1568 namelijk dat van Jacques Belchiere.

Het tweede, op 5 juli, opnieuw een vroegere magistraat Pierre van der Cruce (Varcruce). Men trof harde maatregelen als voorbeeld en afschrikking.

De deelname van alle gilden en genootschappen met grote zwier en wedijverend tegen elkaar in de voorstelling van mysteries en andere spelen, aan de generale processie - om God te bedanken voor de overwinning van de troepen op Louis van Nassau en de rebellen op 28 juli 1568 - in opdracht van

Alva mag volgens mij dan ook gezien worden in dit licht. Het geheel werd dan ook afgerond met een banket, betaald door de stad, aan de clerus van de kerk en aan de magistraat.

Alva bracht ook troepen mee, die werden in de steden ingekwartierd, ten koste van de 'gastheren'. Zo kreeg Menen in mei 1568 de compagnie van luitenant Jerome de Montforet door Alva gestuurd.

Daarna een Spaans detachement van lichte cavalerie waarvan de bewoners erg te lijden hadden en die de magistraat op alle mogelijke manieren probeerde te verwijderen.

Na de Spanjaarden kwamen in 1569 de Italianen. Zij veroorzaakten een zware brand in de Ieperstraat in juli en in dezelfde straat opnieuw in augustus. Enkele dagen na Pasen in 1570 staken ze opnieuw een brand aan, ditmaal in de Kortrijkstraat. Huizen hingen terug in vlammen op. Zij vielen ook de mensen van Wevelgem lastig die zich naar de lakenmarkt begaven.

Op 18 februari 1569, schreef Filips II aan Alva dat de tijd gekomen was voor een algemene amnestie. De amnestie akte van Filips II die naar Alva gestuurd werd op 16 november 1569 en die pas op 16 juli 1570 door hem publiek werd gemaakt, kwam te laat, had teveel uitzonderingen en was onvolledig waardoor het gewenste effect verloren ging.

Weinigen deden dan ook een beroep op deze maatregel, ze kregen ook veel te korte tijd ervoor (op papier tot 30 juli 1570).

Het wantrouwen ten opzichte van Alva bleef, vooral daar hij de week ervoor nog nieuwe strakke maatregelen gepubliceerd had, kortom de maatregel bracht noch zekerheid noch rust.

Al deze maatregelen gaven aanleiding tot emigratie wat ook gevolgen had voor de handel en nijverheid ter plaatse.

De Spaanse repressie ging er niet zacht tegenaan. In 1571 heeft het kohier over de vermindering van de heffing van de 10de en 20ste penning een totaal van 30 in beslag genomen panden weer. Een cijfer dat enkele jaren later 100 zou bedragen.

Hieronder bevinden zich de eigendommen van Jacques Beelchiere en Pieter van der Cruce. Alleen al voor de 64 getelde brouwers vinden we in 1571 vijfmaal de vermelding: "verhuurd door Jan Haesbijt, ontvanger van de confiscatie, verhuurd ten voordele van de Spaanse kroon... het bezit van rijke families die de confiscatie ondergingen wegens hun gereformeerde overtuiging.

Menen in barre tijden

Ook in 1573 kregen de Staten het gekende bevel: de repressie moet zonder pardon doorgaan. Een nieuwe algemene pardon werd door Requesens uitgeroepen in 1574 (te Menen afgekondigd op 16 juli 1574).

De koning had ingezien dat politieke en vooral financiële moeilijkheden hem noodzaakten de Raad van Beroerte af te schaffen en een nieuwe genadeverlening te verkondigen. Men noemde niet langer categorieën die uitgesloten waren. Nu werden lijsten van personen, die uitgesloten werden, opgesteld. Vanaf 8 maart 1574 werden deze lijsten in omloop gebracht.

De Raad van Beroerte slaagde er niet in de reformatorische ideeën op de streek uit te roeien. Op de landelijke synode te Antwerpen (2 februari 1576) wordt de gemeente van de Olijf(tak), van Menen, afgevaardigd.

Er vormt zich te Menen op 17 april 1578 (zoals Kortrijk maart 1578) door de Gentse republiek een "revolutionair comiteit". De Calvinisten hadden nu de gemeentelijke macht in handen en men preekte er opnieuw in het openbaar. Na enkele weken was Petrus Plancius als predikant te Menen. Menen was op de synode van Dordrecht in juni 1578 afgevaardigd.

Op 29 juli 1578 op de klassikale⁵¹ vergadering werd besloten de classis als volgt op te delen: Brugge en omstreken, Gent - Eeklo en omstreken, Oudenaarde en omliggende plaatsen, Meenen en de plaatsen westwaarts van de Leie, Kortrijk en omgeving.

---

⁵¹ Vergelijk met districtsgebied

Van een echte godsdienstvrijheid was geen sprake, degenen die de overmacht had verdrukte de ander, het geweld stak terug de kop op.

De troepen van Emmanuel Philibert, heer van Montigny, en enkele Waalse troepen, genaamd 'de Malcontenten' door de tegenpartij ook "Paternosterknechten" en in de volksmond "Gerevolteerden" of "Quaden hoop" genoemd, vielen op 1 oktober 1578 Menen binnen.

Het waren katholieke groepen die zich tegen de politiek van Willem van Oranje verzetten. Het was de eerste grote slag van de Waalse troepen, Ieper en Waasten volgden. Volgens J.B. Krahé werden 'eenige burgers, als gekende protestanten doodgeslagen' bij deze overrompeling van de stad.

Een groot deel van de lakenwevers vertrokken, de meesten naar Haarlem, toch bleven een Nederlandse en een Waalse hervormde gemeente bestaan.

Op 9 januari 1579 was Montigny akkoord om Menen te verlaten als de katholieke eredienst er behouden werd, de gevangenen van Gent bevrijd en er, aan zijn soldaten, drie maanden soldij zou worden uitbetaald.

Door de onlusten te Gent ging de deal niet door.

Zeven maanden bleven zijn troepen hier, zijn onderhandelingen met de Staten Generaal waren afgebroken en hij sloot een verdrag met de heer van La Motte, de afgevaardigde van Filips II. Montigny levert zijn troepen aan de koning over (akkoord 6 april 1579) en verlaat hierbij de steden Kassel en Menen, op voorwaarde dat men 205.000 fl. soldij uitbetaalt. Men regeert volgens de Pacificatie van Gent en het eeuwig edict en belooft dat de provincies van de Unie van Arras de vreemde troepen uit de Nederlanden terugtrekken.

In juli 1579 kwam een groep van de Staten- Generaal uit Ieper in een poging de stad te heroveren, ze werden even buiten de stad door Montigny's troepen uiteengedreven.

Op 22 oktober 1579 valt Kolonel Balfour met zijn schotse leger (Staten- Generaal) de stad binnen met de hulp van vier compagnies troepen uit Kortrijk die per boot kwamen. Dit werd mee vergemakkelijkt door het feit dat het grootste deel van de Waalse troepen zich die dag naar Kortrijk begeven had om te proberen de stad in te nemen.

Op 17 januari 1583 valt de graaf d'Alençon binnen.

25 juli 1583 Menen wordt ingenomen door de prins van Parma Alexander Farnèse. Voor de winter wordt de cavalerie van de Heer van Banzeval ingekwartierd, soldaten van Olivier du Chasteuaneuf (16/04 tot 17/9/1584), soldaten van kapitein de Breucq ...

Van 8/10/1584 tot 17/06/1591 blijft er een vaste bezetting en wisselen bijkomende troepen elkaar af. Deze bijkomende troepen gaan van vijftig soldaten, één compagnie ruiters o.l.v. Francisco Del Monte, twee compagnieën Walen o.l.v. Martin Dumont tot 10 compagnieën Italiaanse infanteristen o.l.v. kolonel Capesuca met een munitie op 23 februari 1590 tussendoor.

De inval van Parma consolideerde de overwinningen van Spanje, opnieuw sloeg men op de vlucht.

De handel, lakennijverheid, linnennijverheid was tenietgedaan. De roede van Menen bracht in 1587-88 amper 716 gulden belastingen op tegenover 8.309 in 1575-76. Het aantal buitenpoorters daalde van 3.683 in 1576-77 tot 758 in 1590-1591...

Het waren barre tijden voor de bevolking, houten huizen werden afgebroken om als brandhout te dienen, de pest was in de stad. De kasselarij staat bloot aan plunderende bendes en soldaten die hun soldij niet uitbetaald kregen. Het waren jaren van ellende, de boeren verlieten het land om binnen de steden bescherming te zoeken tegen het geweld, de akkers bleven vaag en onbezaaid liggen, velen gingen op de vlucht.

Op 18 juli 1591 proberen troepen van de Staten - Generaal, o.l.v. generaal Norritz, de gouverneur van Oostende, gelegerd te Oostende de stad in te nemen maar Menen was van hun komst verwittigd en ze worden teruggestoten.

Steden die geen verdedigingsmuren hadden zoals Tielt (1585), Deinze (1587) en Harelbeke (1590,1591,1592,1593) werden geplunderd en in brand gestoken. Uit de kasselrij zochten velen toevlucht in Kortrijk.

Na de staatse aanval wordt Menen op 4 augustus terug door Spaanse troepen bezet.

De voorgaande gebeurtenissen bleven duidelijk niet zonder sporen na te laten in de streek en in de stad Menen.

Dit komt tot uiting in het volgend document dat de toestand van 1597 vergelijkt met die van 1577: 304 i.p.v. 1085 huizen, 1500 i.p.v. 6000 communicanten, 19 i.p.v. 90 meesterbrouwers, 2 i.p.v. 10 leerlooiers,

1 i.p.v. 50 lakenwevers – 53 i.p.v. 700 linnengetouwen, 3 i.p.v. 32 rentiers, 8 i.p.v. 34 houtbewerkers, 4 i.p.v. 13 metsers, 7 i.p.v. 17 schoenmakers, 5 i.p.v. 12 smeden, 4 i.p.v. 9 molenaars, 3 i.p.v. 8 barbiers, 11 i.p.v. 54 tavernehouders en waarden, 25 i.p.v. 75 kooplieden, van de 32 meester volders, dooreen genomen met 4 knechten nu geen meer, zes ververs nu maar 1.

Op de parochie van Meenen waren 137 pachthoeven nu 63,

de parochie is 900 bunders groot waarvan 762 bewerkt, 3 windmolens werden afgebroken, 2 die zaad en schors maalden en 1 alleen zaad.

Alle inwoners van de parochie moesten aan de vijand maandelijks als oorlogsbijdrage '10 ponden groot' betalen.

De kerk werd berooft van de loden goten, orgel, metalen en andere sieraden en alle ornamenten...

"Kerken onder het kruis"

De reformatie verdween uit het publieke leven. De kerken werden "kerken onder het kruis" en toch komt men nu en dan nog een spoor tegen. A.L.E. Verheyden meldt in 1590 de verbanning voor 6 jaar ten laste van Hercules Fiers door de Kortrijkse magistraat, omdat hij discussieerde over de sacramenten.

Februari 1593 komt Margriet Bourgeois uit Wevelgem voor de overheid. Zij weigerde te knielen bij het voorbijtrekken van de processie en zei "ons heeren en gaet op den aerden niet, 't en is ons heere niet" .

Op 4 december 1594 volgde Stevin Mout, die getuigde dat zij, Calvinisten, aan een predikant gehoorzaamden.

In 1597 verschijnt Maerten Herman voor de overheid omdat hij in het bezit gevonden is van een omvangrijke correspondentie voor verschillende personen in Holland.

De toestand van verval blijft nog lang duren, met het twaalfjarig bestand kon men terug beginnen opbouwen⁵². Toch schetst Sir Thomas Overbury de volgende situatie van de Zuidelijke Nederlanden kort na het twaalfjarig bestand (1609- 1621):

"Zodra ik het gebied van de aartshertog (Albrecht), dat buiten Lilloo begint, binnen ging, zag ik een onder de oorlog noodlijdende provincie. De bevolking is moedeloos en klaagt liever over haar regering dan dat zij haatdragend jegens haar vijand is. De zwierigheid van de voorname lieden is, evenals de handel van de kooplui, in verval geraakt. De mannen werken er slechts voor hun dagelijks brood en koesteren geen verlangen zich ten behoeve van een ander te verrijken. De steden zijn, voor zover het hun verdedigingswerken niet aangaat, in een ruïne veranderd. Tenslotte nog dit: de mensen worden hier met minder belasting te betalen steeds armer, zoals de mensen aan de zijde van de Staten, ondanks hun belastingen steeds rijker worden."

De Inquisitie

De Inquisitie, tot op heden een omstreden onderwerp. Het was in die tijd geen nieuw gegeven. Koning Ferdinand en koningin Isabella hadden in 1480 de Inquisitie ingesteld in Spanje als een kerkelijke rechtbank die belast werd met het uitroeien van ketterij.

---

⁵² De plakaten tegen de Hervormden, worden ook te Menen, nog onder Albrecht en Isabelle afgekondigd. Onder de regering van Karel II (1668) worden nog Edicten uitgevaardigd en tot 1672 worden de plakaten nog toegepast.

Dit lag in de lijn van het Vierde Lateraanse concilie (1215) die: "Elke ketterij die zich verzet tegen het heilige, orthodoxe en katholieke geloof vervloekte en gedetailleerde maatregelen voorschreef om deze uit te roeien. Kettters moest men excommuniceren en ter bestraffing overdragen aan de wereldlijke macht, en hun bezittingen moesten in beslag genomen worden.

Wie verdacht werd van ketterij, moest eveneens geëxcommuniceerd worden en een jaar tijd krijgen om zich te zuiveren. Slaagde men daar niet in dan zou dezelfde straf volgen.

Wie een wereldlijk ambt bekleedde moest openlijk een eed afleggen dat men ter goede trouw en naar beste krachten in de onder zijn jurisdictie vallende gebieden alle door de kerk aangewezen kettters zal uitroeien; indien iemand dat zou nalaten, zouden zijn ondergeschikten gerechtigd zijn hem hun loyaliteit te onthouden en zou de paus het gebied in kwestie mogen wegschenken aan goede katholieken die het na de uitroeiing van de kettters zonder beletsel mogen behouden en bewaren in de zuiverheid des geloofs.

Katholieken die daartoe militaire acties ondernamen, zouden dezelfde aflaten en privileges genieten als kruisvaarders.

Het stigma van ketterij werd uitgebreid tot hen die de aanhangers daarvan huisvestigden of verdedigden, en tot rechters die niet tegen hen optraden....

Ieder die met hen bleef omgaan zou zich blootstellen aan excommunicatie, geestelijken werden op straffe van uitzetting uit hun ambt verboden hen de sacramenten te verstrekken ."

Keizer Karel V had deze Inquisitie,⁵³ alleen maar opgefrist, één van zijn meest herhaalde adviezen was: "Roei de ketterij uit eer zij wortel schiet en de staat en sociale orde verstoort".

De zorg om het behoud van de zuivere leer was tot dan toe aan de bisschoppen toevertrouwd, maar in de loop der tijden was dit werk afgezwakt of gezien de gebieden van de bisdommen te onoverzichtelijk geworden, vaak worden posten gecumuleerd, parochies hadden alleen nog op papier een priester.

Dit komt de religie niet ten goede en was een ingrijpen noodzakelijk. De eendracht van het volk werd aangetast. De religie van de keizer, die op aarde de afspiegeling van de Opperheer was, werd in vraag gesteld. Godsdienstonrust stond op de lijn van majesteitsschennis.

De sterkte van de plaatselijke rechtbanken zorgde echter voor heel wat problemen.

De bestrijding van de ketterij gebruikte middelen die reeds lang voorhanden waren onder andere de pijnbank, die bestond reeds eeuwen en hield het nog zo'n tweehonderd jaar na de reformatietijd uit. Wat de brandstapel betreft, ook deze straf was eeuwenoud en "behoorde tot die '-symbolische straffen die een lang en algemeen gebruik bekrachtigd hadden".

In 1522 probeerde Karel V de Inquisitie te versterken door een keizerlijke Inquisitie op te richten - soms staatsinquisitie genoemd.

De aanstelling van Van der Hulst, door Karel V, als Inquisiteur (17/01/1522), wordt bevestigd door paus Adrianus VI (1 juni 1523). Van der Hulst, de algemene pauselijke Inquisiteur, heeft Joost Laurenszoon (voorzitter van de Grote Raad van Mechelen) tot assessor, de Karmeliet Nicolas Bacehem (van Egmond), de Leuvense professoren Latomus (Jacob Masson) en Ruard Rapper, de Dominicaan Jacob van Hoogstraten e.a. tot medewerkers.⁵⁴

Men benoemt op 17 januari 1524 in zijn plaats drie Inquisiteurs: Olivier Buedens, Nicolaas Houzeau en Nicolaas Coppin, zij werden versterkt door tien provinciale assistenten door hen gekozen - zo start in 1545 Titelmans, eerst part-time vanaf 1550 full-time.

Ze werden meestal benoemd voor de bisdommen of voor een deel ervan. Voor Keizer Karel stonden ze onder het gezag van de regering.

---

⁵³ vaak ook geestelijk geloofsonderzoek genoemd

⁵⁴ We zien hen direct aan het werk te Antwerpen in de vervolging van de Augustijnen, die reeds in 1520 gesignaleerd waren. Het jaar daarop wordt hij echter beschuldigd van valsheid in geschriften en wordt hij op 9 oktober 1523, uit die functie ontzet door Margaretha van Parma.

Bij de start gingen de Inquisiteurs zelf op pad om de ketters te vinden en te straffen, daarna hielden sommigen zich meer met de doctrines bezig. Ze lieten zich dan ook graag bijstaan van speciale Inquisiteurs, die slechts voor een tijdelijke opdracht ingezet werden (vaak Dominicanen), het waren de specialisten ter zake.

De Inquisitie bleef groeien tot in 1545, bleef op dat punt tot 1560 en ging dan in dalende lijn tot de Pacificatie. Ze was dus groeiend zolang er niet teveel dissidenten waren. Daarna was het zelfs gevaarlijk om nog op te treden (vb. Titelmans). Als de overmacht te groot wordt roept men beter de hulp in van soldaten i.p.v. de Inquisiteur.

Jean Norgandt, geestelijke, wordt als Inquisiteur gemeld te Kortrijk in 1535 waar hij toen bijgestaan werd door de deken van Sint-Maarten Arnould, Arendt de Cocq. Jean Pollet van Kortrijk, wonende te Rijsel (gestorven in 1560) kanunnik van Sint-Pieter Rijsel, licentiaat in rechten, werd op 2 juni 1545 als assessor aangesteld voor het graafschap Vlaanderen, de steden en kasselrijen Rijsel, Orchies, Doornik naast de provinciale Inquisiteur Pieter Titelmans.

Hij bleef Titelmans bijstaan tot 25 mei 1556. M. Claes was een metgezel van Titelmans, waarvan de neven Jacob en Hans van der Wege beiden afkomstig van Ronse te Gent worden verbrand.

Titelmans

Wat de Inquisiteurs op de streek betreft is de meest gekende waarschijnlijk Titelmans, geboren in Hasselt, gestorven 5 september 1572. Licentiaat in theologie, deken van Sint-Hermes Ronse.

Hij staat bekend als de meest vurige der Inquisiteurs, steeds op weg, steeds in gevecht, zowel met de magistraten van Vlaanderen, zelfs met de bisschop van Brugge, Pieter de Corte, die hij te zacht vond.

Zijn optreden was omstreden. Hij was er zich van bewust dat het voor hem niet meer veilig was en men het op hem gemunt had.

Hij trekt zich dan ook in 1566 terug en krijgt een bediening in de O- L- Vrouwekerk te Kortrijk.

Zijn helper Nicolas de Hondt liet zo weinig mogelijk van zich horen en dook onder met vrouw en vijf kinderen.

Plakkaten

In het voorgaande deel werden reeds verschillende malen 'plakkaten' vermeld. Plakkaten waren keizerlijke of koninklijke verordeningen, strafwetten, uitgevaardigd tussen 1520 en 1550, hier in verband staand met het bestrijden van de nieuwe leer. Doel was deze afgeweken op te sporen en trachten hen te bekeren.

De voorgeboden betreffen de stad Kortrijk en het "schependom".

Plakkaat van 8 mei 1521: bevel tot het verbranden van alle boeken en geschriften van de sekte van enen Maarten Luther.

Het drukken, verkopen, aankoop, bewaren en lezen ervan wordt verboden, onder bedreiging van inbeslagname van de boeken en een willekeurige geldboete.

Degenen die zulks melden aan de overheid bekomen de helft van de waarde der bezittingen van de veroordeelden.

Op 29 april 1522 verschijnt een nieuw bevelschrift: allen die de leer van Luther volgen moeten gearresteerd worden. Hun bezittingen zullen onder zegel gesteld worden en het is verboden dergelijke personen onderdak te verlenen. Hetzelfde jaar (1522) wordt de Inquisitie gereorganiseerd.

Voorgebod 24 juni 1524 (1525): de wethouders verboden alle geheime of openbare bijeenkomst van bijbellezers, verbod om erover te discussiëren of te debatteren, tenzij men ervoor opgeleid is en de toelating heeft om sermoenen of preken te houden. Dit verbod geldt ook voor het interpellieren hierover op straat of daarvan te zingen.

Overtreders lopen een eerste maal een boete op van 20 Carolus gulden of drie maand opsluiting in hun huis, de tweede maal een boete van 40 Carolus gulden of zes maanden opsluiting in het huis van iemand anders, de derde maal 80 Carolus gulden of een jaar ballingschap uit het land.

Men constateert dat heel wat predikers van de nieuwe leer uit de geestelijkheid komen. Hierdoor wordt op 17 juli 1526, een keizerlijk bevel uitgeschreven, dat ook verbiedt de geschriften van Luther te weerleggen. De discussie over religieuze onderwerpen wordt onder strenge straffen verboden. Hetzelfde jaar bepaalt een plakkaat dat alle bezitters van ketterse boeken eeuwig uit Vlaanderen gebannen moesten worden.

De plakkatens worden voortdurend strenger, maar brengen geen verandering in de werkelijke toestand. De Reformatie wint terrein, een nieuw plakkaat volgt op 14 oktober 1529: er is niet langer sprake van gevangenisstraf, verbanning of (t)huisarrest, de heretiekers worden veroordeeld tot het zwaard voor de mannen, de vrouwen tot levend begraven worden en de hervallen ketteren tot het vuur. Voorlopig gelden de geldboetes nog voor de boekencensuur en men mag geen ketteren herbergen.

Het Lutheranisme dringt door tot het noorden, de Anabaptisten groeien verder in aantal en het Calvinisme komt het land binnen via Vlaanderen en Henegouwen. In 1531 schrijft Corneille de Scheppere aan Karel V dat de handelaars sektarische boeken binnen brengen en doctrines verspreiden daar waar men het, het minst verwacht alleen de schrik en de dwang weerhouden de mensen in de provincies ervan de reformatie aan te hangen, vele gemeenten zouden dit met blijdschap zien gebeuren.

Hierop wordt de dwang nog vergroot, op 7 oktober 1531 volgt het verbod om het even welk boek te drukken zonder de toelating van het Gouvernement. Een rechter kan zowel overgaan tot het brandmerken, een oog uitsteken of de hand afkappen van een schuldige.

In 1535 verscheen het plakkaat tegen de Anabaptisten: allen, berouwhebbend zowel als hardnekkige, moeten worden terechtgesteld.

Een plakkaat van 22 september 1540 herneemt de voorgaande straffen, en degene die emigreert om aan de plakkatens te ontsnappen zal direct en onherroepelijk veroordeeld worden bij verstek, degenen die de wet overtreden moeten met strengheid vervolgd worden, zonder mogelijk appel en zonder zich om enige privilèges te bekommeren.

Op 28 februari 1546 legt Karel V te Maastricht de procedure van de Inquisitie vast. De Inquisiteurs, kerkelijke rechters, doorkruisen het land op zoek naar allen die onder de plakkatens vallen. Ze moeten ze zelf aanhouden en ondervragen. Daarna sturen ze hun oordeel naar de provinciale gerechtshoven of naar de schepenen om de schuldigen te laten straffen door de burgerlijke rechters. Deze mogen in geen enkele zin de gang van zaken tegenwerken, op straf van zelf als medeplichtig vervolgd te worden.

De boekencensuur houdt verder een bedreiging met de strengste straffen in, het plakkaat van 1546 heeft de lijst van de boeken die in de scholen mogen gebuikt worden en de index van verboden boeken weer.

Er komen nieuwe plakkatens: 13 april 1550 ter dood veroordeling voor theologische discussies, het bijwonen ervan en lezen van dergelijke boeken. Ook het feit verboden boeken of afbeeldingen in huis te hebben.

Op vijftiende september van hetzelfde jaar wordt het ouders verboden om genade te vragen voor hun heretieke kinderen.

Hoteliers die heretieke personen herbergen of mensen die weet hebben van overtredingen en deze niet aangeven begaan een misdaad.

Stilaan groeit het besef, dat deze maatregelen als ze ook voor de buitenlandse handelaars toegepast worden, het einde van de bloeiende handel zouden betekenen. Zo komen er bijvoorbeeld te Antwerpen uitzonderingen hierop.

Verordening van Karel V op 31 mei 1550: hij meldt de gemeentelijke wethouder dat hij geleerde en onomkoopbare mannen had aangesteld, die last en volmacht hadden de van ketterij beschuldigde

personen te vervolgen en te onderhoren. Mochten er geestelijke apostaten onder zijn, hen te degraderen en al de plichtigen over te leveren aan de wereldlijke macht.

Voor die periode tot 1557 zijn weinig aanhoudingen gesignaleerd of onderzoek ernaar. Misschien ligt het mede aan het gevoel van de plaatselijke overheden dat hun macht ontnomen werd. Ze moesten immers iedereen overleveren aan de Inquisiteurs.

Een Voorgebod van 1553 verbood de liedjeszangers: "voor altijd liedjes te zingen of refreinen te lezen, die over de heilige schriften gingen of over theologie" omdat: "vele van dergelijke beruchte en ongeoorloofde liedjes hier in het land gezaaid en verspreid worden, men heeft soms toegelaten of in gedoogd dat er in het openbaar gezongen werd en gedrukte liedjes verkocht en refreinen gelezen die niet verdacht of berucht waren, onder dit voorwendsel hebben sommigen er van geprofiteerd om vellen vol venijn, valse leringen en ketterijen aan de man te brengen, vele simpele mensen werden hierdoor misleidt en zijn in de dwaling gelopen" .

Filip II herhaalt op 20 augustus 1556, de voorgaande plakaten van zijn vader, zonder enige toegeving, hij wijst erop dat ze ten strengste, t.t.z. letterlijk, moeten toegepast worden.

Op 10 december 1563 verscheen het plakkaat die de geestelijke en burgerlijke overheid aanmaande om voortdurend scherp toezicht te houden op de verdachte lieden en de bepalingen in verband met de Inquisitie toe te passen.

Het bleef tot 1566 betrekkelijk rustig. In augustus 1566 verbieden de wethouders alle gewelddadigheden, alsook alle oproerige woorden en verspreiden van 'quaede nieuwaeren'.

Na de beeldenstorm worden de stormers wel degelijk vervolgd door de plaatselijke magistraten. Ze hadden duidelijk gehoor gegeven aan oproep van de hertogin van Parma om toe te zien op de openbare rust en het behoud van het katholieke geloof, mede door het sturen van commissarissen in de gebieden getroffen door de onlusten. Zoals boven vermeld worden de godsdienstplakaten opgeschort en konden o.a. te Menen protestantse diensten in afwachting van het antwoord van de koning doorgaan.

Het antwoord van de koning is echter negatief, de plakaten blijven in voege zoals ze zijn, nieuwe volgen: mei 1567 verbod het land te verlaten, eind mei 1567 alle onderwijzers en predikanten van de nieuwe leer, worden tot de galg veroordeeld.

Zo ook hen die hun huizen afstonden voor godsdienstig gebruik, zij die Psalmen zongen bij begrafenissen van hun bloedverwanten en die hun pasgeboren kinderen door andere dan roomse priesters lieten dopen.

Tien pond Vlaams werd uitgelooft om een predikant te vangen (tegen het eind van de maand juli was dit bedrag reeds tot honderd pond Vlaams opgelopen). Veertig pond par. voor wie namen verklikte van wie predikanten in huis hadden genomen, vierentwintig pond par. voor namen van wie het calvinisme aankleefden of aangekleefd hadden.

Er is een zichtbare stijging in het aantal veroordeelden.

Vanaf eind 1567 komt de vervolging onder Alva en de Raad van Beroerte op gang. Doel is degenen bestrijden die hadden deelgenomen aan de troebelen; de beeldenstormers, de predikanten, de leden van de consistories (raden) en degenen die de wapens opgenomen hadden tegen de koning.

Een aanzienlijk aantal personen die 'besmet' waren met de nieuwe leer, vreesden ingedaagd te worden en sloegen op de vlucht naar Engeland, Duitsland, Frankrijk, Nederland⁵⁵.

Hun zaak kwam voor, meestal werd het vonnis verbanning en inbeslagname van de bezittingen. Degenen die in de handen van het gerecht vielen, lieten meestal het leven op de brandstapel, een voormalig ambtenaar werd mogelijks onthoofd, een enkele maal werden ze verdronken.

Dat de rust nog niet volledig weergekeerd is blijkt uit het voorgebod van 15 februari 1568: "het is aan kinderen verboden op openbare plaatsen te lopen met stokjes, wimpels, standaarden, geweren of

---

⁵⁵ Ook daar is een lijst van mensen te vinden

dergelijke en zich voor elkaar uit te geven voor geus, papisten of dergelijke, en te doen alsof ze vechten of 'opstootje' spelen, hierbij de oude of de nieuwe religie voor te stellen op straf van III p(ond). p(arisis). te verhalen op vader of moeder... ".

Na het vertrek van Alva wordt de Pacificatie van Gent getekend. In Vlaanderen heeft de katholieke religie de overhand en het voorrecht van openbare eredienst.

De wetgeving van Karel V wordt opgeschort en een algemene amnestie geeft de mogelijkheid terug te keren. Men krijgt dus (op papier) een godsdienstvrijheid.

Velen keren inderdaad terug maar voelen zich in deze situatie niet tevreden, de vervolgingen liggen te dicht in het geheugen en er komen opstoten tegen het tweederangs beleven van hun religie.

Het lont is terug aangestoken, in de andere provincies worden de protestantse minderheden nu vervolgd.

De Godsdienstvrede wordt voorgesteld; waar 100 families zijn van een religie kan men de vrije uitoefening van de eredienst aanvragen.

Plaatsen voor de eredienst worden hen hiervoor aangeduid. Waar men geen 100 gezinnen samen krijgt, heeft een ieder de vrijheid dit in zijn huis te doen. Doel van dit alles was de haat te milderen en de tolerantie te bevorderen.

Maatregelen worden getroffen zodat de religieuzen de opbrengsten van hun kloosters zouden behouden en men over en weer niemand mocht kwetsen of beledigen omwille van zijn godsdienst. Het voorstel stuit op verzet van de geestelijkheid en van de adel. Steden delen zich op in voor en tegen....

De Unie van Arras (6 januari 1579) gaat terug naar de toestand van vóór de Pacificatie van Gent: de plakaten gaan terug in voege, enkel de katholieke eredienst mag plaats hebben.

De Unie van Utrecht (29 januari 1579) daarentegen beroept zich ook op de Pacificatie maar stelt Holland en Zeeland vrij te handelen zoals ze willen, in de geest van de Godsdienstvrede.

Henegouwen valt eerst terug in de handen van de Spanjaarden. Farnese trekt verder op in Vlaanderen. Hij laat in zijn 'reconciliatieakten' bij het heroveren van de steden, de mogelijkheid aan de dissidenten tussen een terugkeer (met amnestie) in de kerk of een exil. Waarbij hij hen de tijd laat om desnoods hun goederen te verkopen. Het komt eigenlijk neer op een opheffing van de godsdienstvrijheid.

Toch gaat niet iedereen op de vlucht, kernen blijven voortbestaan en sporen komen sporadisch boven. De geestelijkheid blijft streng toezien (bijvoorbeeld op het dopen van zuigelingen), wel wordt hiervoor de doodstraf na 1597 niet meer uitgesproken.

Begin 17de eeuw worden vaak nog hevige discussies gevoerd op de boten die handel drijven tussen de verschillende gebieden, de buitenlandse handelaars die hier bleven genoten een betrekkelijke godsdienstvrijheid.

De druk van het buitenland om de kleine groepen van de gemeenten onder het kruis met rust te laten omdat anders de Hollandse katholieken ook wel eens last zouden kunnen krijgen, was er misschien ook niet vreemd aan.

Migratie

"Wonende te Menen" en "komende van overal", J. Decavele heeft hier de volgende uitleg voor: in de kleinere plaatsen (vb. Nipkerke, Waasten, Komen) zijn de vaste kernen nooit erg bloeiend geworden. Het gevaar voor ontdekking was er veel groter dan in de grotere plaatsen, daarom trok men naar de broederschappen te Armentières, Hondshoote, Menen, Kortrijk, Gent, Brugge en vooral Antwerpen.

De georganiseerde emigratie (vooral Anabaptisten) kwam ten laatste in 1558 op gang. Zo viel een groep komende van Waasten en Nipkerke, waarbij zich geloofsgenoten aansloten te Menen en Kortrijk, tijdens een oponthoud te Gent in de handen van de gerechtelijke overheid. Tol: twaalf terechtstellingen tussen 5 juli 1559 en 27 juni 1560.

Emigratie

We zagen reeds de teloorgang van Menen, de migratie enerzijds, anderzijds ook de mensen van Menen en omliggende vertrokken op zoek naar beter. Niemand laat zomaar zijn hebben en houden, zijn plaats onder de zon achter om zich in een avontuur te storten. Wat dreef die mensen ?

Verskillende factoren kwamen reeds aan bod, religieuze, sociaal- economische aspecten⁵⁶ waarvan wij hier en nu geen weet meer hebben... Redenen die vaak moeilijk van elkaar te scheiden zijn.

De zestiende eeuw was een eeuw van overgang van een monolitische kerk naar de Reformatietijd met de verschillende stromingen naast elkaar, maar ook van een gildenmaatschappij naar een aanzet tot industrie, waar de proletarisatie van de buiten-muurse (textiel)arbeiders het sterkst voelbaar was.

De aanhang van de nieuwe religie was groot bij in de 'geïndustrialiseerde' gebieden ⁵⁷, in de steden waren het meer de handeldrijvende middenstanders die zich in grote getale aansloten.

De vervolgingsgolven brachten telkens emigratiegolven op gang.

De eerste emigratiegolf start rond 1540 en duurt enkele jaren, denken we aan de emigratie naar Engeland, maar was niet zo belangrijk.

Velen keerden, naargelang de situatie in de vluchtplaatsen of de situatie hier, terug. Zo waren in 1566 vele steden vol van predikanten en heretiekers, en Emden en Wezel bijna leeg.

De tweede van 1567-1573, de periode van Alva, toen vluchtten de meesten terug weg en gingen anderen mee met hen op de vlucht.

De derde 1577- 1589, de periode van de herovering door Spanje, met de muitende legers en de vrijbuiters.

Opmerkelijk is dat de meesten nu naar de Noordelijke Nederlanden vluchtten. Hierbij waren de bepalingen van de Pacificatie van Gent (1576) van groot belang. Hierin werd immers vastgelegd dat men onder de ingezetenen van het land een onverbreekelijke vriendschap en vrede zou onderhouden, en dat men van overal komende mocht gaan en keren, wonen en handel drijven in alle vrijdom en zekerheid, en dat de godsdienstplakaten opgeheven zouden worden.

De hervormden mochten hun eredienst en godsdienstvrijheid in Holland en Zeeland behouden, terwijl de andere provincies beloofden niets te ondernemen tegen de vrede en rust, noch tegen de katholieke roomse religie.

De vierde, omvat een lange periode van 1590-1621/30.

Dit gebeurde in alle stilte, leden van kerken "onder het kruis", verlieten onder de druk het land. Ook mensen die een betere economische toestand zochten, vonden de weg naar het noorden. Het land hier kende immers een diepe depressie, het land lag er verlaten, verwoest, bij.

De handel kende een dieptepunt, veel ambachtslui hadden de streek verlaten (vaak verbannen). De boeren probeerden te overleven met wat ze konden oogsten. Men zocht dan ook kost en broodwinning op den vreemde.

Hoeveel er dit waren is moeilijk te zeggen, de archieven zijn niet altijd volledig, noch bewaard. Opvallend is dat het Westkwartier vooral Engeland en Leiden uitkiest. Kortrijk had ook contacten

---

⁵⁶ Economische factoren mogen meegespeeld hebben maar het feit dat men bij aankomst in een nieuw land, aansluiting zoekt bij een gemeente, desnoods een gemeente sticht, de religieuze ondertoon in hun geschriften, in de brieven naar huis, duidt toch vaak op de religieuze aard van de vlucht.

⁵⁷ het Westkwartier-deel van de zuidelijke Nederlanden daar hoorden de huidige Franse departementen Nord, Pas de Calais en Somme bij, het 'industriegebied' langs de midden Leie, Menen op.

met Emden en Duitsland. Menen kiest Leiden (lakennijverheid), en Haarlem (blekerij) m.a.w. dit waren reeds handelspartners van voor de gebeurtenissen.

Emigratie naar Nederland

De Leidense textielindustrie kende, in de jaren 1540, een soortgelijke terugval als de Vlaamse wegens de concurrentie van de Engelsen.

De doodsteek kwam in 1573 door een politiek gegeven: Leiden koos partij voor Willem van Oranje. In oktober 1573 belegerden de Spaanse troepen de stad, de economie werd totaal ontredderd maar men hield stand. Boisot, admiraal van de vloot van Willem van Oranje ontzette, in een "wonderbaerlicke verlossing" op 3 oktober 1574 de stad.

De schade van het beleg en de ontzetting aan de infrastructuur was enorm, het volk was geruïneerd, velen gesneuveld of omgekomen door de pest, kortom armoe en ellende alom...

Men ronselde arbeiders en ondernemers om de industrie een nieuwe impuls te geven, daarbij keek men ook overzee naar de Vlaamse vluchtelingen die in Engeland verbleven sedert de vlucht n.a.v. de oprichting van de Raad van Beroerte. In januari 1577 verleende het stadsbestuur toestemming met deze Vlamingen te onderhandelen. Dit gebeurde zowel voor Leiden als voor Haarlem. Op 7 mei 1577 werden de eerste Vlamingen als poorters ingeschreven. In korte tijd kwamen talrijke textielarbeiders uit het zuiden over.

Er kwam een gunstig economisch klimaat - de Hondschotse textielindustrie en Zuid-West-Vlaamse concurrentie vielen weg, de Noord-Nederlands munt devalueerde en kon hierdoor concurreren met de Engelse textielprijzen. De mensen brachten niet alleen hun kennis maar ook hun 'contacten' mee vb. op de mediterrane- en Atlantische kusten en -landen, waardoor een nieuwe impuls kwam voor de internationale handel naast de traditionele van Noord-Nederland namelijk die van het Kanaal en Oostzee.

Op 7 februari 1578 werden de gouverneurs van de nieuwe Vlaamse industrie benoemd door het gerecht: Maerten Moyaert, Claes Geraerd, Erasmus de Backer en Franchois de Hegere. Als assistenten: Robert Wecsteen, Jacob Ryckepost en Jan Knockaert. Als baljuw: Anthonis Rens.

De lakenindustrie kwam terug tot bloei en men zocht nog meer werkrachten nu werd de blik vooral op de Leievallei gericht, die tussen 1579 en 1582 in de strijd tussen de Staatsen en de Malcontenten onder de voet werd gelopen. Voor Menen betekende dit het einde van de lakennijverheid maar vb. ook voor Hondschote (1582) Waar men zich groepeerde om naar Leiden te trekken en er via onderhandelingen de stad aan bepaalde eisen te laten voldoen in verband met gereedschap, plaats om droogramen te plaatsen en dezelfde "vryheyt die de Vlamingen uyt Engellant gecomen overtyts, toegelaten es geweest".

Velen lieten zich dan ook als textielwerker inschrijven, waren ze het niet echt, dan werden ze het meestal toch. Dit besluit was zeer gunstig voor Leiden - zij die voor hun vlucht hun bezittingen verkocht hadden kwamen met een startkapitaal binnen en er werden nieuwe weeftechnieken opgestart. Er kwam een definitieve heropleving van de textielindustrie. Het Leidse laken werd vanaf 1580 een belangrijk uitvoerproduct en Leiden barstte uit zijn voegen⁵⁸. Eerst werden kerken en begijnhoven gebruikt, later werden huisjes in elkaar getimmerd, de huurprijzen vlogen de pan uit.

De impuls van de Vlamingen bracht ook interne spanningen teweeg⁵⁹.

Ze waren immers economisch sterker, de overheid zocht dan ook steeds naar een compromis tussen de beide bevolkingsgroepen. Dezelfde overheid kwam ook tussen naar de Staten van Holland toe om de Vlamingen in hun stad te kunnen houden vb de toevoer van wol dat in het voordeel van Leiden en zijn Vlamingen moet beslecht worden want door deze crisis was men bang dat een groot deel ervan zouden vertrekken naar betere plaatsen

---

⁵⁸ In het Leiden van 1622 waren ongeveer 30.000 inwoners op 44.745 van Zuid-Nederlandse afkomst, tweede generatie emigranten

⁵⁹ De Vlamingen hadden een ander temperament en andere gewoonten, ze waren "veel luidruchtiger, emotioneler, impulsiever, droegen weelderiger kledij, waren gastvrij en schonken de beste wijnen voor predikanten die te gast waren".

Invloed van de immigratie

Na 1572 werden in het noorden de ene drukkerij na de andere geopend. In enkele decennia kreeg het land op dit gebied een internationaal prestige. Er kon nauwelijks aan een bestaande traditie aangeknoopt worden, ook daar is de aanbreg uit het zuiden vaak de eerste stoot geweest tot het ontwikkelen van de later zo beroemde boekdrukkunst.

In de periode van 1570 tot 1630 vond men niet minder dan 270 zuiderlingen in het boekenbedrijf werkzaam. Te Haarlem was Passchiers van Wesbusch van Meenen (1601-1612) als 'vruchtbaar' uitgever aan het werk, die o.a. in 1604 het Schiler-Boeck van Karel van mander van Meulebeke publiceerde. Beiden waren leden van de Vlaamse rederijkerskamer 'De Witte Angieren' te Haarlem met de zinspreuk 'In liefde Getrouwe' (1592-1739).

Vierhonderddrieëndertig 'duytsche' en 'franschoyse' schoolmeesters⁶⁰, rectoren en conrectoren van Latijnse scholen en professoren van de academies van Leiden en Franeker waren uit de zuidelijke provincies afkomstig men stelt: "de beste en meest gebruikte schoolboeken waren uit het zuiden afkomstig, zo ook de beste en bekwaamste onderwijzers. Eén van hen was: Jacques vander Schueren uit Meenen ⁶¹.

Aan de universiteit van Leiden waren de eerste decennia van haar bestaan vele Zuid-Nederlanders verbonden. Het talrijkst in de theologische faculteit, letteren en wijsbegeerte.

In Rotterdam hadden twee Zuid-Nederlanders een zeevaartschool. In Amsterdam werd deze opleiding door de predikant Petrus Plancius verzorgd, die de schippers en stuurlieden in de praktische en theoretische zeevaartkunde onderwees. Ze ontvingen een akte van bekwaamheid en werden daarop door de Compagnie in dienst genomen.

Talrijk, maar minder dan verwacht⁶², vinden we ze terug in de overheidsdienst, "omdat men in eigen volk nog geen voldoende bekwame en ervaren mensen in bestuurlijke zaken vond", de Noord-Nederlandse staatslieden van de eerste decennia waren niet van hoog niveau. Het waren kooplieden met weinig politiek besef. Brabant en Vlaanderen leverden 'welgeleerde ende gequalificeerde personen in talen ende experientie beter dan wel op andere tyden versien te connen worden'.

Toen Oldenbarnevelt in maart 1586 landsadvocaat van Holland was geworden, moest hij zijn ambtseed afleggen in handen van Joos(t) van Meenen (zie verder), die een benoeming tot hoogleraar te Leiden niet kon aanvaarden 'omdat ' zo liet hij weten 'zijn menigvuldige bezigheden die zich voordoen en toenemen bij alle raden en colleges van het Land, en niet toelaten dat ik tijd geef, aan zulk een zwaar en uitzonderlijk werk zoals het hoort'

Na 1586 kwam een ommekeer, men verzette zich steeds meer tegen de benoeming van zuiderlingen. Leiden liet geen meer toe in 1589, Haarlem (waarschijnlijk) in 1606. Deze houding werd opgeheven rond 1618.

De zuiderlingen stichten er vier rederijkerskamers, Haarlem, Leiden, Amsterdam en Gouda. Edelsmeden, diamantslijpers, plateelbakkers, graveurs, beeldhouwers en kunstschilders, kwamen over men mag dan ook deze immigratie als historisch gebeuren, een buitengewoon rijke en vruchtbare toegang vormt tot een betere kennis van de beginperiode van de Republiek in het algemeen en van de 'Gouden Eeuw' in het bijzonder die zonder daarin de inwijking een plaats te geven onvolledig gedacht kan worden.

---

⁶⁰ de 'Duytsche' of 'Francoysche' lagere scholen: zeer bekend in hun tijd, vanwege hun pedagogische kwaliteiten, hun grote kennis en hun geschriften."

⁶¹ Jacques van der Schuere (Menen 1576), dichter en wiskundige. Hij vertrok op jonge leeftijd naar Holland, hij staat 1607 en 1608 als professor frans en wiskunde in Haarlem. Zijn zoon was in 1643 boekhandelaar te Amsterdam op de Nieuwendyk in de Biestkens bybel. Hij vertaalde naar het Nederlands de gedichten van Ovidius (druk Haarlem 1612). Hij schreef een boek over 'Arithmetica ofte Reken-const' (Haarlem 1600). Dit werd heruitgegeven in 1625 tot de zesde heruitgave, door zijn zoon, in 1643. Deze uitgave werd aangevuld met 'een kort onderricht van 't Italiaans boeckhouden'. Daarvoor te Haarlem gedrukt door Hans Passchiers van Wesbusch.

⁶² de heersende regentenaaristocratie verzette er zich krachtig tegen

Zij werkten mee aan de Oostindische Compagnie in 1602, aan de Wisselbank in 1609, de transitohandel van Dordrecht. Middelburg en Rotterdam namen de rol van Antwerpen over. Haarlem kreeg een bloeiende textielnijverheid, Leiden een saainering...

Deze immigratie kwam omstreeks 1572/73 van start. Groeide aan in de periode 1577/78 en bereikte een absoluut hoogtepunt in de periode 1585/90. Ze liep geleidelijk terug en rond 1620 kwam de immigratie tot stilstand.

Men had de directe emigratie van zuid naar noord en de indirecte emigratie van het zuiden naar Engeland of Duitsland gevolgd door die naar de noordelijke provincies.

De situatie van Haarlem in 1622: 39.455 inwoners 51% ervan, zo'n 20.000 waren immigranten, Enerzijds bracht dit ook daar een verstedelijking, een stadsuitbreiding teweeg, anderzijds ging het om vreemdelingen, die een religieus orthodox - calvinistisch karakter hadden die in een eerder gesloten maatschappij terecht kwamen, bestuurd door een heterodoxe libertijnse regenten aristocratie, die alles deden om hen buiten de besluitvorming en macht te houden, waardoor het proces van integratie sterk bemoeilijkt werd. Pas in 1618 werden ze volwaardige burgers.

De "gastvrije" houding die ten opzichte van de vluchtelingen aangenomen werd was er een van 'laat ze zich hier maar zo goed mogelijk economisch ontplooien', daarom werden ze zelfs minder belast dan de autochtonen en het poortersrecht aangepast, confessionele bezwaren waren er niet. Haarlem zocht zijn stad te bevolken en dit bewind legde hen geen windeieren: "ze lokten en trokken allerlei ambachten uit de andere Nederlandse Provincies die onder het Spaanse beleid vielen "zodat de Geunieerde Landen (noordelijke Nederlanden) recht gehouden zijn naar haar grootte, de populairste, volkrijkste en de beste Landen van de Wereld"

Erkende de overheid dat de immigranten de economie van het land een krachtige impuls gaven, in praktijk spraken ze er liever niet zo openhartig over, "opdat die vreemdelingen zich niet trotsiger zouden gedragen en anderen 'bederven' ".

De vreemdelingen kregen stilaan stem via de calvinistische gemeenten, die ze vervoegden bij hun aankomst.

Haarlem kreeg tussen 1578 en 1609 48% van haar leden uit de immigratie.

Voor Leiden is alleen gekend dat het aantal sterk vermeerderd was. In sommige gevallen vormden ze lange tijd de meerderheid. Hierbij mogen we de inbreng van de zuiderse predikanten (ongeveer vierhonderd) niet vergeten.

Tot 1610 kwamen de hervormde predikanten, die te Haarlem werkzaam waren, uit de emigratie.

Op de synode van 1612 merkte Oldenbarneveldt op dat er van de dertig predikanten ten minste twintig Vlamingen of ander uitheemse, meest gepassioneerde, ijveraars waren. Van die zuiderlingen werd gezegd dat zij geen andere autoriteit als de kerkelijke herkenden.

In 1620 werd het art.22 van de Dordtse kerkorde door de Hollandse staten uitgebreid door te bepalen dat van de te kiezen ouderlingen in de kerkenraden 'ten minste de helft ingeborenen' moesten zijn om de invloed van de zuiderlingen te beperken en de Hollandse minderheid te beschermen.

Hierop reageerde de Hollands synode "dat in vele plaatsen dikwijls onder de ingeborenen geen 'bequame stoffe' te vinden was".

Joos(t) van Meenen

In de lijst die volgt van zuiderlingen springt voor ons de naam van Joos(t) van Meenen in het oog springt: geboren in Menen, zijn familienaam is waarschijnlijk verloren gegaan.

Hij studeerde in bijna alle takken van de wetenschap in Frankrijk. Legde zijn doctoraats-examen in rechten af te Orléans, en kwam o.i.v. het calvinisme naar zijn land terug.

Hij streed heftig om de godsdienstvrijheid voor zijn medegelovigen te bekomen. Zijn veelvuldige tussenkomsten en pogingen deden hem in het oog lopen. Hij vond het wijselijk de komst van Alva niet af te wachten en trok zich met zijn vrienden Blydenburgh en Van der Myle in Italië terug. Hij bleef daar wachten tot het land er volgens zijn verzuchtingen beter voorstond.

In 1572 verhuisde hij naar den Haag waar hij openlijk als calvinist naar buiten trad. De Staten zagen voordeel in hem en stuurden hem naar Mons om Oranje te bewegen naar Holland te komen of iemand te vinden die la Mark kon weerstaan. Hij viel zo in de smaak van Willem van Oranje dat hij hem tot fiscaal advocaat bij het hof van Holland aanstelt. Kort daarop promoveerde hij hem tot raadgever. Hij gaf in die tijd ook nog gastcolleges recht aan de universiteit van Leiden.

In 1584 werd hij aangesteld als 'pensionnaire de la ville' te Dordrecht. Taak waartoe hij zich ten volle en zeer gewaardeerd inzette. Hij slaagde erin ook in moeilijke tijden de gemoederen te bedaren. Hij werd door de stad steeds afgevaardigd om het woord tot prins en hoge bezoekers te richten (vb 1587 in het Italiaans: tot de graaf van Leicester). Hij werd in 1585 met o.a. Jean van Oldenbarneveld, naar Elisabeth I (Engeland) gestuurd, waar hij het woord voerde - opnieuw in 1587 en naar Denemarken in 1594.

Hij kreeg de opdracht de geschiedenis van Holland te schrijven, in het Frans, Latijn en Nederlands, vanaf de troonsafstand van Karel V.

Hij moest zich in den Haag vestigen en ter beschikking blijven voor de belangen van het land.

Hij huwde in 1594 Catherine van der Haghen. De datum van zijn overlijden is niet bekend, zeker is dat hij nog leefde in 1599.

Emigratie naar Duitsland

In Duitsland kwamen de eerste immigranten ook uit het industriegebied van Vlaanderen, gevlucht voor de sociale nood en de slechte levensomstandigheden. De godsdienst was ook voor hen geen dekmantel, gezien ze in hun nieuwe woonplaatsen ook direct overgingen tot het oprichten van eigen gemeenten en vertrokken als hun de godsdienstuitoefening geweigerd werd.

Wesel (eerste vluchtelingen 1544) en Emden (eerste calvinistische vluchtelingen maart 1544 ⁶³) gaven eenieder de kans het poorterschap te verwerven.

In Frankfurt (eerste Calvinistische gemeente maart 1556 ?) bleven de Calvinisten als burger van de stad politiek en religieus rechteloos.

De emigratie naar Keulen lijkt vooral vanaf 1567 plaatsgevonden te hebben, in 1579 zouden er zich ongeveer 10.000 Calvinisten bevonden hebben naast Anabaptisten en Lutheranen.

Emigratie naar Engeland

De handel tussen Engeland en het vasteland, naderbepaald Duitsland en de Lage landen was geconcentreerd bij Calais. De Hanzesteden en de Italianen hadden er vaste voet. Sinds 1317 waren de Italianen reeds op regelmatige basis betrokken in de handel Engeland-Vlaanderen. Een van de belangrijkste import producten voor Vlaanderen was de wol. Engeland was immers rijk aan grondstoffen (wol, graan, kolen) en had zelf nog maar weinig industrie ontwikkeld. Hierdoor moesten fijne, en afgewerkte producten weer ingevoerd worden. Over het algemeen werd de buitenlandse handelaars met een scheef oog bekeken, ze kwamen zich verrijken en keerden dan naar hun eigen land terug.

Eduard III (1312- 1377) zag Vlaanderen reeds als een bron van geoefende ambachtslui. In Engeland was plaats genoeg, men had niet het keurslijf van de steden. In Vlaanderen werd de lakennijverheid gemeentelijk, plaatselijk geregeld (gilden). In Engeland was er een nationaal toezicht en men had toegang tot de markten.

In 1331 vindt men reeds beschermende maatregelen gericht aan alle baljuws etc. in verband met wevers, volders en ververs die zich in Engeland zouden willen vestigen. Vlamingen vestigen zich dan in Norwich, Kent, Norfolk, Londen... kortom in de buurt van districten waar de wol voorhanden was.

De emigratie naar Engeland, wegens economische redenen, bestond dus vroeger dan de 16de eeuw.

---

⁶³ het jaar daarvoor reeds uit Engeland verdreven.

In de zestiende eeuw, meer bepaald de jaren 1540-1550 gebeurde de emigratie op grotere schaal. In de tijd van Edward VI (1537-1553) ontwikkelde men een nieuwe economische politiek waarbij men hoopte dat door het aantrekken van migranten- vooral textielarbeiders welkom -de industrie zou opbloeien. De geboden gastvrijheid had dus duidelijk een economische achtergrond.

Engeland had de wol en Vlaanderen de geoefende ambachtslui die in de moeilijke tijden (ook wat bevoorrading van wol betreft) hier een uitweg zochten, men zocht dan ook alle middelen om ze te krijgen en te behouden. Vele migranten waren gevlucht om godsdienstige redenen⁶⁴, ze brachten hun predikanten⁶⁵ mee.

Sommigen onder hen trokken naar het hof of naar de universiteiten van Oxford of Cambridge.

Kolonies werden gesticht te Canterbury, Sandwich, Gladstonbury, Maidstone, Norwich, Southampton en Colchester.

Een edict van 24 juli 1550 gaf hen een vrije uitoefening van hun godsdienst en gaf hen met Johannes de Lasco, Micron e.a. hun eerste predikanten.

Aan deze gastvrijheid kwam door de dood van Eduard in 1553, gedurende het korte bewind van Maria (1553-1558) een einde. De doodstraf hing hen boven het hoofd. De hervormden werden verplicht het land te verlaten, velen kwamen naar onze contreien terug, anderen vluchtten naar Emden. Een van deze vluchtelingen was Pieter Dathenus.

Bij de troonsbestijging van Elisabeth⁶⁶ (1558), werden deze maatregelen ongedaan gemaakt. Engeland werd dan opnieuw een toevluchtsoord. Vanaf 1563 stroomden gehele families toe en in 1569 kwamen onder Alva uit Vlaanderen en de naaste provinciën alle mogelijke ambachtslui.

Deze vestigden zich met de toestemming van de regering en op uitnodiging van de lokale overheden in verschillende steden van Zuid-Oost-Engeland, Norwich Lynn en Thetford in Norfolk, in Colchester, in Londen, Sandwich, Canterbury, Maidstone, Dover... ze konden indien nodig de watergeuzen een handje toesteken, niettegenstaande het wettelijk verboden was, tenminste om de schijn ten opzichte van Spanje hoog te houden.

Verschillende van deze kolonies werden gesticht vanuit Londen die als 'de moeder van de gemeenten' gezien werd: Sandwich trok in 1561 ambachtslui aan behorende tot de gemeente van de 'strangers' van Londen, voor wie 'twee honderd huizen toegelaten werden, voor die vreemden.. saaiers, baaiers, wevers en lakenwevers en vissers.

Alle officiële vestigingen, onder de bescherming van de overheid, hadden een civiele betekenis die vaak in een Charta werd vastgelegd. Het feit dat het kolonieverband niet los stond van het kerkverband⁶⁷, hielp de verspreiding van de leer. De gemeenten hadden ook de zorg van de armen onder zich.

Zijn ze als uitstekende ambachtslieden een aanwinst voor het land, toch steekt gauw de jaloezie op van de Engelse medeburgers, meer in de steden dan op het platteland. In Colchester werd de overheid gedwongen hen tegen het geweld te beschermen. Een manier om de tegenstand te minderen was nieuwe ambachten starten zodat ze niet concurrentieel waren met de aanwezigen.

Vanaf 1572 begon de trek uit Engeland naar Noord-Nederland.

In de jaren van de Pacificatie poogden enkele terug in Vlaanderen hun geluk te zoeken maar bij de herovering van de gebieden door Parma (1580vv) keerden velen naar hun vluchtplaats terug.

Later verlieten een deel het land voor de Republiek aan de overkant van de zee en begin 17de eeuw ook naar Noord-Amerika ...

---

⁶⁴ De Anabaptisten worden ook daar meestal wandelen gestuurd en vluchtten naar Noordelijke- Nederlanden.

⁶⁵ Vb Jacques de Buzere te Sandwich, Antoine Algoet Norwich en omgeving, Pieter Carpentier....

⁶⁶ Elizabeth I Tudor, dochter van Hendrik VIII en Anna Boleyn, (Greenwich 1533- Richmond 1603). Zij voerde definitief de anglicaanse godsdienst in en kreeg het oppergezag van de kerk. Deze regeringsperiode was een tijdperk van bloeiende kunst en groeiende welvaart.

⁶⁷ bestuur van de kolonie werd gevormd door drie colleges vertegenwoordigde het ganse corpus: ouderlingen, diakenen en politieke mannen (gekozen uit "de goeverneurs van de draperye die de zaken van de duitse kerk behartighden").

Ten slotte...

In 1583 begon Alexander Farnese aan de definitieve herovering.

Dit resulteerde in de val van Antwerpen (27/8/1585), het kantelpunt in de oorlog.

Het duurde evenwel tot het Twaalfjarig bestand in 1609 vooraleer er vrede was, maar de stellingen veranderden niet meer.

De Noordelijke Nederlanden werden een onafhankelijke -protestantse -natie, de Zuidelijke Nederlanden bleven onder Spaans bewind. Door de contrareformatie werd Vlaanderen opnieuw katholiek.

Nederland ging zijn gouden eeuw tegemoet.

Vlaanderen bleef uitgeput achter.

Bron:

een overzicht van 'Een blik op Menen en de Reformatie in de 16de eeuw' verhandeling M- Claire Vandooren nr. 177 van de UFPG te Brussel, 1/4/1999